

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНКСКИ
КОМИТЕТ

КРИЗИСНИТЕ ЦЕНТРОВЕ ЗА ДЕЦА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2016 г.

Антоанета Ненкова, Красимир Кънев

ПРАВА НА ДЕЦАТА

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

Българският хелзински комитет (БХК) е независима неправителствена организация за защита правата на човека: политически, граждански, културни, социални. Акцент в работата ни е отстояването на правата на най-уязвимите групи: деца, хора с увреждания, жени, етнически, верски и полови малцинства, лишени от свобода.

Настоящият доклад е изготвен в резултат на мониторингова дейност, изпълнявана с подкрепата на Институт „Отворено общество“, Будапеща и Фондация „Оук“.

Кризисните центрове за деца в България през 2016 г.

Този доклад на БХК се публикува под лиценз Creative Commons Attribution – NonCommercial – NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0). Съгласно този лиценз, имате право да копирате и възпроизвеждате настоящето произведение във всякакъв формат при условие, че: посочвате авторите на произведението; разпространявате го без комерсиална (стопанска) цел; и не сте правили изменения или добавки към оригиналния вид на произведението. За да се запознаете с лиценза посетете <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Цялата отговорност за съдържанието на доклада се носи от БХК.

Автори: **Антоанета Ненкова, Красимир Кънев**

Графичен дизайн: **Илина Илиева**

Издава: **Сдружение „Български хелзински комитет“**

Илюстрация на корицата: **Филип Гергов**

София, 2016

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на съкращенията	4
I. Въведение.....	5
II. Общи данни за кризисни центрове	10
III. Настаняване	14
IV. Достъп до образование.....	29
V. Характерни случаи	37
VI. Заключение и препоръки.....	50
VII. Приложения	53

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АСП	Агенция за социално подпомагане
БХК	Български хелзинкски комитет
ВУИ	Възпитателно училище – интернат
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ДД	Дом за деца ДДЛРГ Дом за деца лишени от родителски грижи
ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека
ЗБПМН	Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
ЗЗД	Закон за закрила на детето
ЗЗДН	Закон за защита от домашното насилие
ЗСП	Закон за социалното подпомагане
КСУ	Комплекс за социални услуги
КЦ	Кризисен център
МКБПМ	Местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
МВР	Министерство на вътрешните работи
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ППЗЗД	Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето
ППЗСП	Правилник за прилагане на Закона за социалното подпомагане
РС	Районен съд
РПУ/РУП	Районно полицейско управление
РДСП	Регионална дирекция „Социално подпомагане“
СК	Семеен кодекс
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият трети тематичен доклад на БХК обобщава данните от изследване в периода 12 май – 15 септември 2016 г.¹ Изследването обхваща 21 кризисни центрове² за деца (17) и за лица (4), пострадали от насилие или жертви на трафик.³

Според определение на Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане (ППЗСП) кризисният център (КЦ) е специфична „социална услуга от резидентен тип“⁴, която включва водене на случай до шест месеца и специализирана интервенция (ЗЗД, ЗСП). Или както е посочено в нормативната уредба кризисният център *„предоставя комплекс от услуги за лица, „пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, които се предоставят за срок до шест месеца и са насочени към оказване на индивидуална подкрепа, задоволяване на ежедневните потребности и правно консултиране на потребителите или социално-психологическа помощ, когато се налага незабавна намеса, включително чрез мобилни екипи за кризисна интервенция“*⁵.

---

1 Доклади на БХК за състоянието на правата на децата, настанени в кризисни центрове в България, са публикувани през 2011г. и 2013г. http://www.bghelsinki.org/media/uploads/special/finalen_kc_15.pdf; <http://www.bghelsinki.org/media/uploads/documents/reports/special/2014-krizisni-centrove.2013.pdf>.

2 Вж. класификация в сайта на АСП, към октомври 2016 г. http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=24&s1=23&selid=23.

3 На 9 ноември 2005 г., в отговор на Мониторингов доклад на Европейската комисия за 2005 г. относно готовността на България за присъединяване към ЕС, в частта му за противодействие на трафика на хора, българските институции разработиха Координационен механизъм за реферирание и обгрижване на случаи на непридружени български деца и деца – жертви на трафик, завръщащи се от чужбина. На 21 септември 2006 г. в село Балван, Велико Търново е разкрит първият кризисен център в България за деца, жертви на трафик.

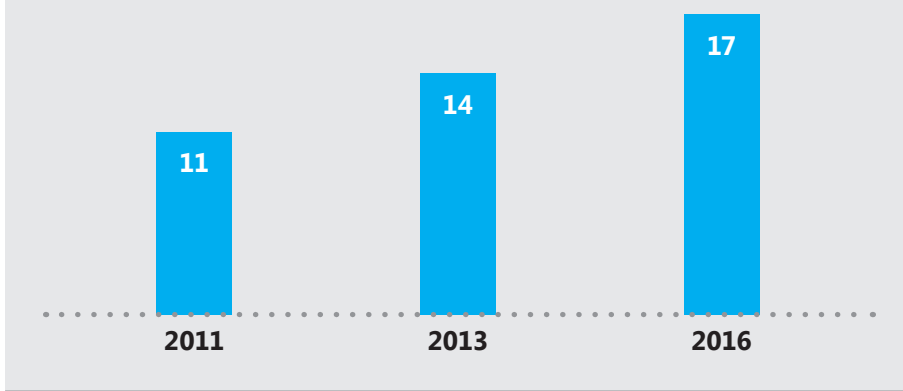
4 Изменение в Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане (ППЗСП), ДВ, бр. 26 от 2009 г.

5 Допълнителни разпоредби на ППЗСП, § 1. т. 25 (нова – ДВ, бр. 40 от 2003 г., в сила от 01. 05. 2003 г., изм. – ДВ, бр. 26 от 2009 г.).

ФИГУРА № 1

Брой на кризисните центрове за деца

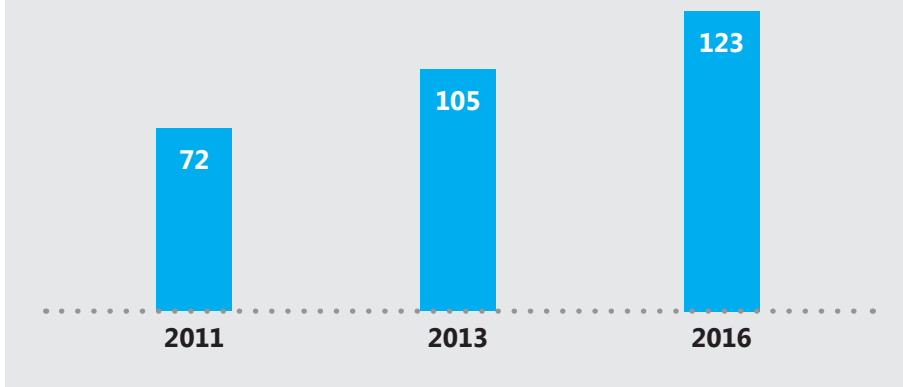
Източник: По данни от сайта на АСП за съответните години, <http://www.asp.government.bg>

ФИГУРА № 2

Брой на заетите места в кризисните центрове за деца

Източник: По данни, предоставени на БХК от директорите на кризисните центрове през годините на изследванията - 2011, 2013, 2016 г.

За последните пет години (2011-2016 г.) броят на кризисните центрове за деца нараства от 11 на 17, а капацитетът им – от 119 на 176 места.

Сравнението от трите изследвания на БХК през 2011 г., 2013 г. и 2016 г. сочи нарастване както на броя и капацитета на кризисните центрове, така и на броя на настанените в тях деца. Данните очертават следната динамика: според информация от сайта на Агенцията за социално подпомагане (АСП) през 2011 г. съществуват 11 кризисни центъра за деца с капацитет 119 места. През 2013 г. кризисните центрове за деца са 14, с капацитет 145 места, а през 2016 г. кризисните центрове за деца са 17, с капацитет 176 места. Заетите места в кризисните центрове за деца,

според наблюденията на БХК, са били съответно: през 2011 г. – 72, през 2013 г. са заети 105 места, а през 2016г. – 123.⁶

И въпреки че за последните пет години броят на кризисните центрове за деца и на настанените в тях момичета и момчета расте, центрите остават с незапълнен капацитет – и през трите години на наблюдение на БХК **максимално запълнен е малко над две трети от капацитета на кризисните центрове за деца в страната**. Динамиката на дела на заетост в КЦ за деца е следната: ако през 2013 г. запълнеността на КЦ за деца се е увеличила с 11% и е достигнала 72%, в сравнение с 2011 г., когато според изследването на БХК делът на заетите места е бил 61%, то през 2016 г. този дял отново намалява – до 69% (вж. още в раздела *Настаняване*).

През 2015 г. кризисните центрове са профилирани⁷ според групата на пострадалите, нуждаещи се от индивидуална подкрепа. В България към м. септември 2016 г. **функционират само два профила кризисни центрове**: за деца и лица, жертви на насилие и трафик (21) и за деца, извършили противообществени прояви (1). В девет от посетените през 2016 г. кризисни центрове в Бургас, Монтана, Перник, Пещера, Плевен, Русе, Силистра, София, Стара Загора бяха настанени и непълнолетни/ пълнолетни майки с техните деца. Специализираният персонал се състои от управител, социален работник, възпитатели, психолог.

Кризисните центрове са места за лишаване от свобода за целите на възпитателния надзор по член 5, § 1d от Европейската конвенция за правата на човека. В тях децата се настаняват по решение на властите без оглед на това дали желаят или не да пребивават в тях. През 2011 г. по делото *А. и други срещу България* Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) прие във връзка с настаняването на една от жалбоподателките в кризисен център:

„Съдът не може да приеме аргумента на Правителството, според който не е имало лишаване от свобода по смисъла на член 5. Той констатира всъщност, че „кризисният център за деца“ е заведение от закрит тип, че жалбоподателката е била обект на твърде рестриктивен режим при постоянен надзор и че е можела да отсъства само с изрично разрешение и при условие да бъде придружавана от социален работник [...]. Впрочем, когато жалбоподателката отсъства от дома

6 За нуждите на статистиката, отразяваща съотношението между капацитета и заетите места в кризисните центрове за деца, към общия брой на децата бяха прибавени и настанените към момента на посещенията деца в бягство, както и лица и техните деца.

7 Съгласно МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО ЗА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА СОЦИАЛНА УСЛУГА“КРИЗИСЕН ЦЕНТЪР“ от 14.12.2015 г. профилирането на кризисните центрове в страната е следното: КЦ за деца, пострадали от домашно насилие; КЦ за деца, пострадали от трафик на хора; КЦ за деца с девиантно поведение, просещи деца и деца в конфликт със закона; КЦ за лица (възрастни/ родители и деца), пострадали от домашно насилие и трафик на хора. http://sacp.government.bg/media/filer_public/2015/12/14/rakovodstvo-sotsialna-usluga-krizisen-center.pdf

*без разрешение, тя е издирена от полицията и върната обратно в центъра [...]. Що се отнася до продължителността на наложената мярка, Съдът счита че срокът от шестмесечно настаняване е достатъчно дълго време, за да се отчете неизбежното негативно въздействие върху жалбоподателката А. от прилагането на подобен рестриктивен режим, накърняващ нейната индивидуална свобода. Следователно, Съдът заключава, че оспорваното настаняване представлява лишаване от свобода по смисъла на член 5 § 1.*⁸

Образованието е от ключово значение за законността на пребиваването на деца в кризисните центрове според Европейската конвенция за правата на човека (Конвенцията) и практиката на ЕСПЧ.⁹ Без постоянен достъп до образование и адекватна образователна подкрепа тяхното настаняване, макар и за кратко време, би било в противоречие с Конвенцията.¹⁰

Наблюдението на БХК през 2016 г. бе съсредоточено върху актуалното състояние на социалната услуга в две направления – процедурата по настаняване и продължителност на престоя и осигуряването на достъп до образование за децата. Докладът дава отговор на следните въпроси:

- Доколко мярката за закрила настаняване в кризисен център за деца е превантивна и доколко рестриктивна?
- Свързана ли е с овладяване на кризисни ситуации и психосоциална подкрепа или изпълнява по-скоро социални функции? И за какъв период от време?
- Осигурени ли са образователни услуги за децата и къде са дефицитите?
- Налице ли са изискваните от международното право гаранции срещу противозаконно и произволно лишаване от свобода в кризисните центрове?

В края на доклада се отправят и препоръки, които се базират както на установените в хода на наблюдението на терен проблеми и нарушения на правата на децата, така и на изразени гледни точки на ръководителите и експертите от социалните услуги по време на интервюта, направени с тях.

8 ЕСПЧ, А. и други срещу България, жалба № 51776/08, Решение от 29 ноември 2011 г., § 94.

9 Вж още относими международни стандарти за настаняване на деца в институции за образователен надзор в Кризисни центрове за деца в България през 2013 г., достъпен на: <http://www.bghelsinki.org/media/uploads/documents/reports/special/2014-krizisni-centrovo.2013.pdf>.

10 Вж. решенията на ЕСПЧ по делата Буамар срещу Белгия, жалба № 9106/80, Решение от 7 февруари 1995 г. и Блохин срещу Русия, жалба № 47152/06, Решение от 23 март 2016 г.

В рамките на изследването бяха анализирани и статистически данни, предоставени от 15 кризисни центъра до 15 септември 2016 г., относно настаняването и достъпа до образование на децата през периода 2015/2016 г.

Общо 289 деца са преминали за периода 2015/2016 г. през 15-те кризисни центъра, предос-

тавили информация на БХК. Обобщените данни сочат, че все още има бели полета в процедурата по настаняване в кризисните центрове и в гарантирането на достъп до образователни услуги за децата в кризисни ситуации.

Бяха регистрирани 79 проблемни случаи (27%) в съдебното настаняване (едно от четири деца). Има практики, в които съдебната санкция на административните заповеди за временно настаняване се „отдалечава“ значително от деня на прием, като има примери, в които закъснението е над три месеца. В отделни случаи бе констатирано „проточване“ на съдебната процедура до края на шестмесечния законов период на настаняване на дете в кризисен център. В два случая на настаняване на дете в кризисен център през 2015 г. изобщо не е предоставено съдебно решение (от отдел „Закрила на детето“ (ОЗД)) до напускането на кризисния център в края на шестте месеца престой.¹¹ Най-често срокът на настаняване е три или шест месеца. За сравнение, едва в 29 от случаите (един от десет) децата са останали в кризисния център за срок от един месец. Бе установен само един случай на обжалване пред съдебна инстанция на определянето на мярка за закрила „настаняване в кризисен център“ в периода 2015/2016 г.

Обобщението на данните за достъпа до образование сочи, че **48 от 289 деца (17%),** преминали през 15 от кризисните центрове през периода 2015/ 2016 г., са останали без достъп до образование. Тоест **всяко шесто дете,** настанено в кризисен център, **е отпаднало временно или**

трайно от образователната система **по формални причини – стереотипи, незаинтересованост, бюрократични пречки като непредоставяне на документи, нормативни дефицити.** В някои случаи причината за отпадане от образователната система бе и настъпила бременност при непълнолетни момичета.

Всяко шесто дете е нямало достъп до образование през 2015/ 2016 г.

Бяха регистрирани 79 проблемни случаи (27%) в съдебното настаняване (всяко четвърто дете).

11 Данните са предоставени на БХК от Асоциация „Деметра“ на 28.09.2016г. – случаите са в КЦ – Средец

II. ОБЩИ ДАННИ ЗА КРИЗИСНИ ЦЕНТРОВЕ

Общи данни

1. Местонахождение и капацитет

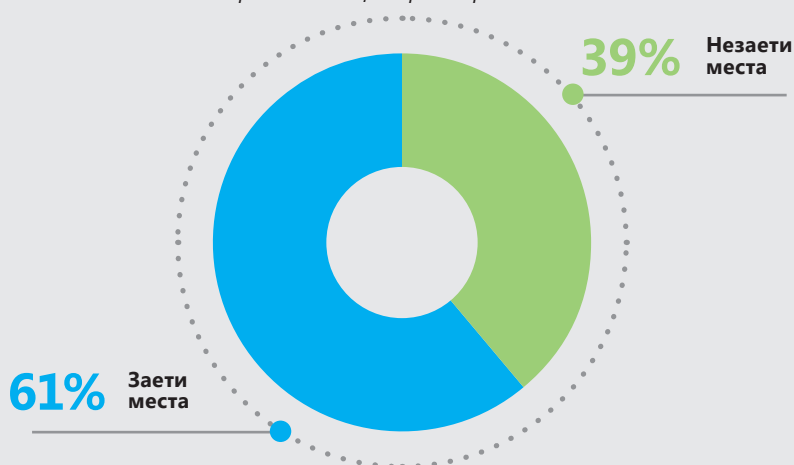
Данните за местонахождението на кризисните центрове в страната сочат, че преобладаващият дял от социалните услуги са в по-големи градове – общински и областни центрове. Само три от населените места са по-малки и отдалечени – с население от 600 до 3 000 души – с. Балван, гр. Алфатар и гр. Драгоман.

Капацитетът на посетения до 15 септември 2016 г. 21 кризисни центрове в страната е 217 места: в Алфатар (9 места), Балван (15), Бургас (8), Варна (10), Видин (6), Гоце Делчев (10), Драгоман (10), Монтана (10), Перник – кризисен център за деца (8), Перник – кризисен център за жени и деца, претърпели насилие или жертва на трафик (6), Пещера (12), Плевен (8), Пловдив (10), Пловдив – кризисен център за деца с девиантно поведение (10), Русе (8), София, кв. „Надежда“ (22), София, КЦ „Света Петка“ (8), Средец (10), Стара Загора (12), Силистра (15), Шумен (10).

Децата, настанявани самостоятелно в кризисни центрове, са на възраст от 7 до 18 ненавършени години. Преобладаващият дял (над 85%) от настанените деца в кризисните центрове през 2016 г. бяха с ромски произход. Изключение е картината в КЦ – Плевен, където от 6 настанени деца, 2 бяха с ромски произход, останалите 4 – с български. В КЦ – Перник (за деца) – от 4 настанени деца само 1 дете беше с ромски произход, останалите 3 – с български етнически произход.

ФИГУРА № 3**Съотношение между общия капацитет на КЦ и заетите места през 2016 г.**

Източник: По данни, предоставени на БХК от директорите на кризисните центрове през 2016 г.

ТАБЛИЦА № 1**Капацитет на КЦ и заети места през 2016 г.**

Източник: По данни, предоставени на БХК от директорите на кризисните центрове през 2016 г.

Кризисен център	Капацитет	Заети места
Алфатар	9	2
с. Балван	15	11
Драгоман	10	6
Монтана	10	4
София, кв. Надежда	22	11
Гоце Делчев	10	1
Видин	6	6
Стара Загора	12	12
Пловдив	10	10

2. Заетост

Пълният капацитет на услугите не беше запълнен. През 2016 г. съотношението заети – незаети места в посетените 21 кризисни центрове бе: 61% към 39%. **Общо 133¹² бяха заетите места при посещенията към 2016 г. от наличните 217 в 21 кризисни центрове за деца и за лица или 39% от капацитета (над една трета) не бе запълнен.**

На Фигура 3 е представено съотношението между общия капацитет на посетените кризисни центрове и заетите в тях места към м. септември 2016 г.

Така например, в деня на посещенията, в КЦ – Алфатар бяха настанени 2 момичета при капацитет на центъра 9 места, в КЦ – с. Балван, община Велико Търново, настанените бяха 11 от общо 15, в КЦ – Драгоман настанените бяха 6 деца от 10, в КЦ – Монтана имаше настанени 4 потребители от 10 (2 момичета и седемнайсетгодишна майка с бебето си), в КЦ – София, кв. „Надежда“ бяха настанени 11 деца от 22. Едно настаняване бе регистрирано и в КЦ – Гоце Делчев¹³. Със запълнен капацитет бяха кризисните центрове във Видин (6) и в Стара Загора (12), както и единственият кризисен център за деца с девиантно поведение в Пловдив (10).

В общия брой на децата бяха включени и децата в бягство по време на посещенията: КЦ – Драгоман – 1 дете, КЦ – София – 1 дете, КЦ за деца с девиантно поведение в гр. Пловдив – 2 деца. Екипът на комплекс за социални услуги за деца и семейства (КСУДС) в гр. Видин посочи, че въпреки че в момента на посещението не бяха констатирани бягства, през последната 2016 г. са регистрирани поне 10 бягства на едно от момичетата – при всяко издирване 15-годишното момиче е намирана в дома на различни пълнолетни мъже. Четири бягства са констатирани през 2015 – 2016 г. и в КЦ – Алфатар.

3. Изход

Изходът за повечето от децата в кризисните центрове води или отново към познатата среда или към резидентна услуга в общността – център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ).

Изключение е практиката в КЦ – Перник за деца, жертви на насилие, където най-честият изход за настанените през 2016 г. е настаняването в приемно семейство или реинтеграция. В КЦ – Видин бе посочено, че за две от настанените момичета вероятният изход ще е настаняване във възпитателно училище-интернат (ВУИ). В момента на посещението срещу три от потребителките, на възраст 15 години, се водеха така наречените

12 Тук са включени освен непридружените деца и децата, които се водеха в бягство, както и девет майки с девет деца и две самостоятелно настанени жени.

13 КЦ – Гоце Делчев бе последният разкрит кризисен център в страната и приемът тъкмо бе започнал.

„възпитателни“ дела – според екипа на КСУДС – Видин най-вероятното съдебно решение ще е настаняване в корекционно-възпитателна институция. Причините според специалистите са, че въпреки превантивните действия на отговорните институции, съучастието на двете момичета в дейности, престъпващи закона, поддържа висока степен на риск от въвлечане в трафик с цел сексуална експлоатация, след напускане на кризисния център. Пренасочване във ВУИ бе регистрирано и в КЦ – Балван (вж. подробности в раздел *Характерни случаи*).

III. НАСТАНЯВАНЕ

Общи данни и изводи

1. Процедура и причини за настаняване

Настаняването в услугата кризисен център се извършва с административен акт от Дирекция Социално подпомагане (ДСП), съгласно разпоредбите на Закона за закрила на детето (ЗЗД), Закона за социалното подпомагане (ЗСП), Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане (ППЗСП) и Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (ППЗЗД). Съгласно ЗЗД¹⁴ настаняването на деца извън семейството се осъществява от съда. До произнасянето му ДСП по настоящ адрес на детето извършва временно административно настаняване. В едномесечен срок от издаването на заповедта на директора на ДСП, ДСП прави искане до районния съд за настаняване. Според ЗЗД¹⁵ съдът разглежда искането незабавно в открито заседание с участието на детето и се произнася в едномесечен срок с решение, което се обявява на страните и се изпълнява незабавно. Решението подлежи на обжалване пред окръжния съд в седемдневен срок.¹⁶ Бе установен само един случай на обжалване на настаняване в кризисен център пред по-горна съдебна инстанция в периода 2015/2016 г.

Тази законова уредба не отговаря на международните стандарти и изискванията по чл. 5, § 4 от Европейската конвенция за правата на човека за бърз съдебен контрол¹⁷ на лишаването от сво-

---

14 Чл. 26, ал. 1.

15 Чл. 28.

16 Чл. 28, ал. 3, 4, 5, 6.

17 Вж ЕКПЧ, гаранцията по Чл. 5 §, 4 – бърз съдебен контрол, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BUL.pdf; Вж. и делото А. и други срещу България.

бода¹⁸. Но дори и тя се нарушава системно, особено изискването за „незабавно“ разглеждане и произнасяне в едномесечен срок от съда след внасяне на преписката (вж. конкретни данни в приложението). В кризисните центрове за деца и лица, придружавани от майките си, се настаняват само по административен ред с молба и с настанителна заповед от ръководителите на ДСП.

Преобладаващият дял от децата в кризисни центрове през 2015/2016 г. бяха настанени с административна заповед на ръководителите на ДСП по местонахождение (с приключило или предстоящо произнасяне от страна на съда) за срок от шест месеца. Бяха регистрирани и случаи на по-краткосрочно настаняване до три месеца – 29 от преминалите деца бяха с престой от един месец. Престоят е бил прекратяван с административна заповед на ръководителя на ДСП, „поради промяна в обстоятелствата“ (в КЦ – Перник за деца – 9 от случаите, в КЦ – Плевен – 4, Алфатар – 5, два от тях са случаи на бременност през 2016 г., Варна – 4, Силистра – 1, Шумен – 6). В единични случаи имаше и настаняване за няколко дни и обратна реинтеграция в биологичното семейство.

Кризисните центрове са резидентни социални услуги с денонощен достъп. Освен чрез ОЗД към ДСП има и други начини на първоначален достъп. Клиентите на КЦ „Св. Петка“ в София, например, които имат нужда от спешно настаняване, се обаждат на денонощната Гореща телефонна линия, откъдето биват насочвани към адреса на кризисния център. Достъпът е възможен и през насочване от медицински служби и партниращи организации. Друг начин на достъп в кризисните центрове е чрез полицията, когато при инцидент на насилие потребителите в криза се водят директно от патрулната кола на адреса на кризисния център – спешно настаняване на деца с първоначална мярка на полицейска закрила.

Основни причини за настаняване: бягства от дома, жертви на физическо или сексуално насилие, риск от въвличане в сексуална експлоатация.

Според данните за причините за настаняване (отразени в документите за прием) **преобладаващият дял от децата в посетените кризисни центрове са с установени бягства от дома или са жертви на**

¹⁸ Чл. 5 от ЕКПЧ тълкува понятието лишаване от свобода. Според Чл. 5, § 1d – е допустимо лишаване от свобода на непълнолетно лице въз основа на законосъобразно решение, за да се осигури надзор с възпитателна цел или законосъобразно лишаване от свобода на такова лице, с цел да се осигури неговото явяване пред предвидената в закона институция; Вж. и дело А. и други срещу България, реш. 29.11.2011 г.

физическо насилие. Следва групата на децата, които проституират и за тях съществува риск от въвличане в сексуална експлоатация. **Жертвите на сексуално насилие са друга група. Сред настаняваните в кризисни центрове през 2015/2016 г. има и деца с диагнози:** „агресивно и автоагресивно поведение“, „разстройство в поведението“, „биполярно афективно разстройство“, „разстройство на привързаността в детството, реактивен тип.“. Малолетни деца, **подтиквани към просия,** също се насочват към кризисен център през 2015/2016 г.

2. Настаняване на деца с противообществени прояви

По-различен е водещият мотив за настаняване в КЦ за деца с девиантно поведение. **Както вече бе посочено в доклада КЦ за деца с девиантно поведение в гр. Пловдив** е единственият разкрит до момента в страната (през 2012 г.) център за подкрепа на деца с противообществени прояви. На практика обаче деца с девиантно поведение има и в другите кризисни центрове. Капацитетът на кризисния център в Пловдив е 12 места. По време на посещението в КЦ бяха настанени 10 деца – 6 момчета и 2 момичета. Две деца – момче и момиче, бяха избягали и бяха обявени за издирване. Според статистиката за възрастта, пола и етническия им произход настанените деца бяха на възраст от 11 до 16 г., като преобладаващият дял бяха с ромски произход. Според данните за правното положение на децата (полусираци, кръгли сираци, с лишени от родителски права родители) в центъра нямаше сираци. В един случай майката бе лишена от родителски права.

От данните за **причините за настаняване** в центъра и от интервютата, проведени с децата и с екипа на резидентната услуга по време на наблюдението, стана ясно, че децата са попаднали в кризисния център

Проявите са по-скоро в спектъра на „дребните отклонения“: просия, кражби, бягство от дома и от училище, контакти с неподходяща компания.

заради извършени **противообществени прояви, но тези прояви са по-скоро в спектъра на „дребните отклонения“: просия, кражби, бягство от дома и от училище, контакти с неподходяща компания.** По свидетелства на две от момчетата – братчетата, на 11 и 15 години, те са настанени в кризисния център, защото *„крали вафли три –*

четири пъти, салам, баклава и обувки – веднъж, а веднъж и парички от магазин“. Децата са отглеждани от баба си, а преди това от дядо си,

който ги малтретирал. Били са настанявани и в специализирана институция – домове за деца лишени от родителска грижа (ДДЛРГ) и в приют за безнадзорни деца. Според свидетелствата им често гладували. Накратко: „където ни захвърлят, там отиваме...”

Данните за входа към социалната услуга сочат, че в КЦ за деца с девиантно поведение в гр. Пловдив **попадат деца от региона и от югоизточна България** – Пловдив, Асеновград, Кърджали. Едно дете е от София. Статистиката за местопребиваването на децата преди настаняването им в кризисния център сочи, че едно от децата преди приема му е било настанено в корекционно-възпитателна институция – социално-предогогиевски интернат (СПИ). Девет деца са пренасочени от специализирана институция (ДДЛРГ) и от ЦНСТ. Две от децата са били отглеждани в определен период и в приемни семейства. Други две деца са живели за определен период с баба си и с дядо си.

Само едно от настанените деца идва в кризисния център от семейна среда – осиновители. Момчето е на 12 години и е било осиновено. По данни на екипа на кризисния център, осиновителите му обмислят „разсиновяване“. Причината е, че детето не проявявало интерес към „семейния бизнес“ – земеделие и осиновителите са „разочаровани“ от него. Според екипа на центъра решението на осиновителите ще бъде променено, проведени са няколко срещи с тях, организирани са и срещи между осиновителите и детето, вкл. и ваканция на море.

Данните за изхода от кризисния център сочат, че преобладаващият дял от децата ще бъдат насочени към ЦНСТ. Както бе посочено, според данните за правното им положение, сред децата няма кръгли сираци, но повечето са с родители, които не полагат грижи за тях (някои са в чужбина, други имат нови семейства, за трета категория деца се грижат баби и дядовци). Едно от момчетата ще бъде пренасочено от началото на новата учебна 2016/2017 г. в СУПЦ – Пловдив. Целта е да получи професионална квалификация. До момента момчето не е проявявало интерес към училище и е бягало системно от учебни занятия. В кризисния център ежедневно е придружавано от екипа на дома до училище. По данни на психолога в кризисния център три от настанените деца са с „възпитателни дела“ и вероятният изход за тях ще бъде настаняване в корекционно-възпитателна институция – ВУИ.

Не бяха констатирани нарушения на процедурата по настаняване (административно и съдебно) в КЦ за деца с противообществени прояви в гр. Пловдив – за всички настанени бяха спазени изискванията на ЗЗД.

3. Установени проблеми в настаняването

Както вече бе посочено в доклада, общо 289 деца са преминали в периода 2015/2016 г. през 15 кризисни центъра, предоставили статистически данни на БХК. Най-често срокът на настаняване е бил три или шест месеца. Само в 29 от случаите (един от десет) децата са останали в кризисния център за срок от един месец.

Данните откриоха **79 проблемни случаи в съдебното настаняване. Практиката е съдебната санкция да се предоставя не по-рано от два месеца след деня на настаняване в кризисен център.** В преобладаващия дял от случаите на настаняване (бел. ред. с изключение на някои от краткосрочните настанявания – от няколко дни до един месец) е спазено изискването ДСП да направи искане до съда по настоящия адрес на детето за издаване на съдебно решение, в едномесечен срок от издаването на заповедта на директора на ДСП. Но най-често това се прави броени дни преди изтичането на едномесечния законов срок. На свой ред съдебната санкция на административните заповеди за временно настаняване се „отдалечава“ от деня на приема, като има практики, в които закъснението е над три месеца. В отделни случаи бе констатирано **проточване на съдебната процедура до края на максималния по закон шестмесечен период** на настаняване – в два случая на настаняване през 2015 г. изобщо не е предоставено съдебно решение до напускането на детето след шестмесечния максимален срок за престой в кризисен център. **Само един случай на обжалване** на мярката за закрила „настаняване в кризисен център“ бе регистриран през 2015/2016 г.

В отделни случаи бе констатирано проточване на съдебната процедура до края на максималния по закон шестмесечен период на настаняване.

Някои от проблемните случаи в съдебното настаняване:

- 2 случая на настаняване през 2015 г., в които съдебно решение изобщо не е предоставено (от ОЗД) до напускането на центъра¹⁹;
- 3 случая, в които все още не е предоставено съдебно решение за настанено дете, въпреки че от датата на издаване на административна заповед на ДСП за настаняване в кризисен център са изминали между 3 и 6 месеца;²⁰

19 Случаите са регистрирани в КЦ – Средец през 2015г., по информация, предоставена на БХК от Асоциация „Деметра“

20 Съдебното решение все още не е предоставено към м. септември 2016г. в случаи на

- 40 случая на предоставено съдебно решение, но със закъснение от няколко дни до над осем месеца след изтичане на законовия срок за произнасяне на съда след внесен иск от ДСП за съдебна санкция, въпреки изискването на закона за незабавно разглеждане на искането за временно настаняване в открито заседание с участието на детето и произнасяне на съда с решение в едномесечен срок;
- 13 случая, в които все още предстои насрочване на дело²¹;
- 2 случая на проведено дело, но без издадено съдебно решение²².

Определението за услугата кризисен център предполага, че нейният успех или неуспех обикновено се измерва чрез „социализирането“ на нуждаещия се от индивидуална подкрепа. Изследването установи, че **мярката за закрила настаняване в кризисен център за деца е предимно превантивна, но все още се използва и като рестриктивен инструмент – средство за назидание**. Показателен е примерът, даден от ръководителя на КЦ в гр. Монтана – Тони Тодоров: Социален работник от ДСП коментирал относно настаняването на непълнолетно дете в кризисния център: *„Взemi го малко при теб в центъра, за да му „набиеш обръчите“*.

Най-често този „назидателно-наказателен“ подход се прилага към деца с прояви на агресивно поведение и битова престъпност, включително и към деца с дребни кражби²³. Констатирани бяха и практики, в които настаняването в кризисен център се **свързва не толкова с овладяване на травми и психосоциална подкрепа в кризисни ситуации, колкото с решаване на социални проблеми** – без дом, мизерия, неизвестни родители или родители без работа или с установена диагноза психическо разстройство. В единични случаи кризисният център е осигурявал подслон дългосрочно (до една-две години). В случаи на злоупотреба с наркотици и на диагноза психическо заболяване, мярката за закрила „настаняване в кризисен център“ също е преценявана от ОЗД към ДСП за „най-адекватното средство“ за реакция и вместо към здравен специалист или лечебно заведение детето е насочвано към кризисен център.²⁴ В един от случаите, установен в КЦ – Драгоман, момиче със зависимост от синтетична дрога (по данни на екипа на КЦ и на майката на момичето)

административно настаняване на: 31.03.2016 – Видин, 20.05.2016 – Пловдив, 03.06.2016 – Плевен.

21 Данните от мониторинга сочат: 7 в КЦ – Балван, 3 в КЦ – Перник, 1 – в КЦ – Варна, 1 в КЦ – Алфатар, 1 – в КЦ – Плевен.

22 Констатирани случаи – 1 в КЦ – Перник, 1 в КЦ – Бургас.

23 Данни от интервю с деца, настанени в КЦ за деца с девиантно поведение в гр. Пловдив

24 Майка на дете с установена диагноза „разстройство в поведението“ и с два суицидни опита обжалва през 2016г. подобно настаняване в кризисен център в Пловдив – вж. конкретните данни в раздел *Характерни случаи*

и с травми, вследствие на инцидент, претърпян в друг кризисен център, е пренасочвано в продължение на две години в социален дом, в три кризисни центъра и в преходно жилище, вместо подкрепа за консултация със здравен специалист и възможно насочване към активно лечение (вж. случая Е. в раздела *Характерни случаи*).

Не бе констатирано системно надхвърляне на максималния срок на настаняване от шест месеца през 2015-2016 г. без акт на орган. **Наблюдението установи обаче случай на престой на дете в един и същ кризисен център за повече от 6 месеца – около година и половина (Шумен).** Непълнолетният Ж. живее втора година в кризисния център в Шумен най-вече по социални индикации, по данни на екипа на центъра.

Бяха констатирани и настанявания на едно и също дете в един и същи център в рамките на две години:

- В КЦ – Перник бе посочен случаят на тринайсетгодишния Р., който за последните две години 2015/2016 г., е настаняван два пъти в услугата.
- В КЦ – Балван бе посочен случаят на А., която е настанявана два пъти в КЦ – Балван за последните две години.
- В КЦ – Драгоман бе цитиран случая на Е., която е настанявана два пъти в кризисния център за периода 2015 г. /2016 г. За последните три години 2014/2016 г. момичето преминава през три кризисни центъра и едно преходно жилище (вж. подробности в раздел *Характерни случаи*).

В Стара Загора бе цитиран и случай от 2013 г. на млада жена на 26 г. останала да живее в услугата до края на 2015 г., за две години и половина. Причината за удължения престой, в разрез с посочения в нормативната уредба срок е, че потребителката е била серопозитивна и приемът ѝ в друга резидентна социална услуга се оказал проблемен. Екипът на КЦ – Стара Загора посочи, че и здравното обслужване на младата жена е било проблематично – един единствен стоматолог в региона се съгласява да лекува пациентката.

Бяха констатирани и практики на прехвърляне от един кризисен център в друг в КЦ – Пловдив, КЦ – Плевен, КЦ – Балван, КЦ – Алфатар, КЦ – Драгоман, КЦ – Средец, КЦ – София, КЦ – Перник:

- В един от случаите бе констатиран продължителен престой от две години в три кризисни центъра през периода 2014/2016 г. В този случай момче, пренасочено от изгорелия КЦ в гр. Пловдив за деца с девиантно поведение, където е настанено за шест месеца, впоследствие е пренасочвано още два пъти по шест месеца към следващи кризисни центрове. Така в продължение на около три години момчето е

прехвърляно в три кризисни центъра. От Пловдив момчето е преместено в Бургас, а след изтичането на максималния срок за прилагане на мярката за закрила, е пренасочено в кризисен център в София през есента на 2015 г. Никъде не е взето под внимание нежеланието на детето за този трансфер.

- В КЦ – Драгоман бе констатиран случая на Е., както бе посочено по-горе, в който за последните три години момичето преминава през един социален дом, едно преходно жилище и три кризисни центъра в Средец, Перник и Драгоман – като в Драгоман момичето е настанявано два пъти (вж. подробности в раздел *Характерни случаи*).
- В КЦ – с. Балван бяха констатирани два случая (Л. и М.), които се отнасят за деца с предишно настаняване в КЦ – Алфатар, впоследствие прехвърлени в КЦ – Балван.
- В КЦ – Перник, кв. Калкас бе установен един случай на пренасочване на 16-годишно момиче (М.) от КЦ – Драгоман.

Наблюдението в посетените кризисни центрове за деца, жертви на насилие, през периода май – септември 2016 г. установи, че **сред основанията за настаняване на децата има и такива, които са извън изброените в Закона за закрила на детето.**²⁵ Бяха установени **обща формулировка** на мотивите за настаняване на деца в КЦ като **„риск за физическото здраве и живота на детето“**, както и **основания, непосочени в закона:**

- В КЦ – Пловдив „Олга Скобелева“ за деца, жертви на насилие, е настанено момче с диагноза *„поведенческо разстройство и автоагресивно поведение“*. Известно е на социалните служби, че детето е правило и опити за самоубийство. Посочените обстоятелства не се вписват в списъка на изброените причини за настаняване в кризисен център за деца, жертви на насилие. Настаняването е обжалвано пред съда от майката на момчето.
- В КЦ – Балван, община Велико Търново, БХК попадна на случая Д. В административната заповед за настаняване в КЦ – Балван от 20 юли 2016 г., издадена от ДСП – Търговище, като мотив се посочва очакване на настъпването на датата на настаняване във ВУИ: *„до издаване заповед на Министерството на образованието за настаняване във ВУИ“*, което е в разрез със

25 Чл. 25, ал. 1 от ЗЗД уточнява, че извън семейството може да бъде настанено дете: 1. чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права, с ограничени родителски права; 2. чиито родители, настойници, попечители трайно не полагат грижа за него; 3. чиито родители, настойници, попечители се намират в трайна невъзможност да го отглеждат; 4. което е жертва на насилие в семейството и съществува сериозна опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие; 5. в случаите по чл. 11 от Конвенцията от 1996 г.

ЗЗД, чл. 25, ал. 1. Наблюдението на БХК констатира в същия случай и нарушение на чл. 28, ал. 2 т. от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН). Районният съд в Търговище не е взел под внимание обстоятелството, че на момичето не са налагани други възможни възпитателни мерки преди да се пристъпи към най-тежката: „настаняване във ВУИ“²⁶. В съдебното решение е документирано свидетелството на представителя на местната комисия за борба срещу противообществени прояви в Търговище, който заявява това пред съда. (Бел. ред. вж. още в раздел *Характерни случаи*).

- В КЦ – Балван бе посочено следното настаняване по индикации, нямащи връзка с основанията за настаняване в кризисен център – 16-годишно момче бе настанено в кризисния център „заради конфликт и скандали с майка си“. Бе посочен и един случай на прием за една седмица на момиче с диагноза „психично разстройство“, което впоследствие е пренасочено в ДПБ – Варна.

По данни на ръководители на кризисни центрове **практика е настаняването в услугата да се осъществява и без детайлно проучване и подготвяне на пълната документация по случаите:**

- В КЦ – Балван, от общо 17 настанявания за периода 2015 г.- 2016 г. бяха цитирани: един случай на настаняване с предоставено съдебно решение без мокър печат. Бяха посочени и три примера за настаняване на бременни непълнолетни момичета, без това да е посочено в медицинската документация. Бяха изброени и три примера за настаняване на момичета с девиантно поведение, също неотразено в документите за прием.
- В КЦ – Драгоман бяха цитирани два случая на настаняване през 2016 г. на бременни непълнолетни момичета, без да е отразено, че са бременни в настанителните документи. Бяха регистрирани и няколко случая на настаняване без предоставяне на удостоверения за завършена степен на образование и за записване в ново учебно заведение. Настанителните документи в един от случаите се изчерпваха

26 Чл. 28, ал. 2 от ЗБППМН, (Изм. – ДВ, бр. 66 от 2004 г.), уточнява, че във възпитателните училища-интернати се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, извършили противообществени прояви, към които възпитателните мерки по чл. 13, ал. 1, т. 1 – 10 и 12 не са се оказали достатъчни и за нормалното им възпитание няма подходяща социална среда. Във възпитателните училища-интернати се настаняват и непълнолетни, спрямо които съдът или прокурорът са наложили такава мярка по реда на чл. 61и 64 от Наказателния кодекс.

само с един документ –заповед за настаняване от една страница.

- КЦ – Плевен: По данни на специалисти от кризисния център *„класическото настаняване“* в центъра е с протокол от полицията или написана набързо заповед от ОЗД към ДСП. *„Понякога се укриват факти от личната история и за здравословното състояние на детето. Случвало се е детето да се настани и на тръгване социалният работник от ОЗД да спомене, че детето е и с епилепсия...“* Често настаняването продължава дълго след деня на приема *„Събираме социални доклади, удостоверения за пренасочване в ново училище, издаваме медицински документи, търсим лични лекари, гинеколози – често водим децата на лекар за първи път.“*
- В КЦ – Пещера бяха цитирани случаи на *„настаняване под натиск“* (от страна на ДСП/АСП). В един от посочените случаи се иска настаняване на дете, което според предоставената информация е седемнайсетгодишното момче, подложено на тормоз *„заради обратни наклонности“*. Всъщност детето се оказва с агресивни прояви.

Според ръководители на КЦ **сред проблемите в настаняването в кризисен център е и проблемът със „смесване“ на деца с различен профил – жертви на насилие и деца, които упражняват насилие.** От отделите за закрила на детето се стремят *„най-напред всяко дете да бъде подслонено“*. През последните две години се търси изход от проблема. По данни на ръководителя на Сдружение *„Отворена врата Плевен“* Златка Мачева *„преди 5-6 години имало силна „девиантна вълна“ към КЦ за деца, пострадали от насилие“*. Но *„през последните 2-3 години се върви към преодоляване на проблема – потокът намалява и в кризисните центрове попадат най-вече жертви на посегателства.“*

Според ръководителите на посетените кризисни центрове решаващата причина за проблемите с настаняването на децата в риск, е че ролята на кризисния център като мярка за закрила се подменя. Акцентът се поставя върху резидентния характер на услугата, а не върху специализираната кризисна интервенция и индивидуалната подкрепа (психологическа, юридическа, социална), която се очаква да предостави услугата на дете в ситуация на криза, особено в случаите на спешно настаняване.

4. Специфични основания за настаняване

„Второ поколение деца в риск“

По данни на екипа на КЦ – София, кв. Надежда в центъра са настанени 11 деца. В деня на посещението на БХК в сградата бяха 6 от тях: 4 момичета и 2 момчета. В КЦ са настанени още две двойки сестри (М. и Н. – на 10 и 16 г. и Т. и Ц. – на 9 и 11 г.) По данни на ръководителката на КЦ – София децата от кризисния център са *„второ поколение деца в риск“* деца, чиито родители са били потребители на социалната услуга.

„Просия“

По време на посещението в КЦ – Драгоман бяха настанени 6 деца – пет момичета и едно момче, на възраст от 7 до 18 години. Преобладаващият дял от децата – пет бяха с ромски произход и едно дете с български етнически произход. Едно от децата посочи, че е било склонявано към просия на улицата, за да *„храни семейството“*.

В КЦ за деца, жертви на насилие „Олга Скобелева“ в гр. Пловдив бяха настанени 8 деца: шест момичета и две момчета. Децата бяха на възраст от 8 до 16 години. От тях шест бяха с ромски произход, две – с български. Сред основните причини за настаняване в КЦ – Пловдив бе рискът от сексуална експлоатация, но и от злоупотреба с цел склоняване към просия – 2 момчета.

В КЦ – Бургас бе настанена една майка с петгодишното ѝ дете, които по данни на директорката са *„от дъното“ – майката и детето „оцелявали с просия“*.

„Насилие“

Капацитетът на КЦ в гр. Монтана за деца и майки с деца, жертви на насилие е 10 места, заетите места на 08 юли 2016 г. бяха 4. Всички настанени бяха с ромски етнически произход: две момичета, на възраст 15 и 17 години и непълнолетна майка на 17-годишна възраст, настанена заедно с едногодишното си дете. Причината за предприемане на мярката за закрила бе домашно насилие.

Капацитетът на КЦ в гр. Перник за лица и техните деца, жертви на насилие е 8 места, като в деня на посещението на 02 юни 2016 г. заетите места бяха 4: три възрастни жени и едно дете. По данни на Аксиния Йорданова, ръководител на кризисния център, средногодишно през услугата преминават по 50 деца и майки, жертви на домашно насилие, от цялата страна. През май 2016 г. в КЦ – Перник са били настанени 11 майки и деца. Сред настанените в деня на посещението бе една майка с детето ѝ, жертви на насилие от страна на съпруга/бащата.

КЦ „Света Петка“ в София е разкрит през 1999 г. Държавно делегирана дейност центърът става през 2012 г. В деня на посещението на 18 юли 2016 г. в кризисния център бяха настанени майка с четирите ѝ деца, на възраст от 7 до 12 години. Причината за настаняването им е упражнено физическо и психическо насилие от страна на съжителя на майката. Децата са били свидетели на случилото се. Майката е родила 7 деца, никога не е работила и издържа себе си и децата си от социални помощи за майчинство и безработица. Семейството живее в имот на майката в близко село. Срокът на административното настаняване е един месец. Перспективата е индивидуална социално-психологическа подкрепа и завръщане у дома.

В КЦ – гр. Силистра по време на посещението бяха заети 10 места (при капацитет 15) – четири майки със седем деца, на възраст от 4 до 17 години. Социалната услуга е делегирана държавна дейност от 2006 г. Управлението е поето от Женското сдружение „Екатерина Каравелова“ – гр.Силистра. По данни на Хр. Георгиева, директорка на кризисния център, през резидентната услуга преминават по около 50 потребители годишно. Данните сочат, че през 2015 г. през КЦ – Силистра са преминали 57 човека, от които 27 деца. Приетите до м. август 2016 г. бяха 26, от тях 11 деца. Всички настанени майки, по време на наблюдението през 2016 г., бяха жертви на домашно насилие.

Всичките 6 настанени деца в КЦ в гр. Видин на 07 юли 2016 г., на възраст от 8 до 17 години, бяха жертви на насилие – физическо, психическо или сексуално. С ромски произход бяха пет от настанените 6 деца в КЦ в гр. Видин, едно дете бе с български етнически произход. Кризисният център е част от КСУДС – Видин, управляван от Института по социални дейности и практики (ИСДП) – София.

В КЦ в гр. Бургас две от настанените деца и майките им са били малтретирани в семействата си. По данни на специалистите майките и децата са жертва на „*модел на поведение*“ у бащите.

„Трафик и сексуална злоупотреба“

Капацитетът на КЦ в гр. Средец е 10 места, заетите места на 26 юни 2016 г. бяха 7. Децата, настанени в центъра, бяха на възраст от 13 до 17 години. По данни на ръководителя на Асоциация „Деметра“, управляваща двата кризисни центъра в гр. Бургас и в гр. Средец, едно от децата е жертва на международен трафик (бел. ред. петнайсетгодишният П. е върнат от Виена, Австрия, където е просил), настанен в КЦ заради реален риск от попадане в незаконен трафик с цел експлоатация. Две от децата (13-годишно момче и 15-годишно момиче) са били жертви на блудство. Друго 15-годишно момиче е пренасочено от СПИ – Драгоданово, заради бягства и скитничество и риск от въвличане в незаконен трафик – нелегално извеждане през границата. Едно момче е с девиантно поведение.

КЦ в гр. Русе за лица и техните деца, пострадали от домашно насилие и трафик на хора, е с капацитет 8 места. По време на посещението в него бяха настанени 6 потребители – две майки с четири деца. По данни на Деана Димитрова, ръководител на центъра, над 70 на сто от търсещите помощ нямат нужда от настаняване, а от психо-социална, терапевтична и юридическа помощ за преодоляване на травми и ресоциализация.

В КЦ в гр. Бургас е настанена една млада жена на 26 г. – жертва на международен трафик, върната от чужбина. По данни на ръководителя на центъра Искра Делчева годишно през КЦ в Бургас преминават по около 40 потребители, като сред момичетата и младите жени преобладаващ е делът на жертвите на трафик.

В един от случаите на настаняване в КЦ в гр. Перник причината бе сексуален контакт с непълнолетен младеж. В друг от случаите – опит за сексуална злоупотреба и въвличане в трафик.

„Бягства“

Капацитетът на КЦ в гр. Перник за деца, жертви на насилие, е 6 места. В деня на посещението на 31 август 2016 г. в центъра бяха настанени 4 деца – едно момче на 14 години и три момичета, на възраст между 12 и 14 години. Причината за настаняване в резидентната услуга в три от случаите е конфликт в семейството и бягства от къщи.

По свидетелства на екипа на КЦ в гр. Бургас мотивът за настаняване на две от децата в кризисния център е бил: *„Да си оправят поведението и да няма повече бягства от ЦНСТ“*. Коментарът на Ана Буриева, председател на Асоциация „Деметра“, бе: *“социалните служби често бъркат кризисните центрове със СПИ/ВУИ – ние не сме място за наказание, а за подкрепа на жертви на престъпления спрямо тях“*.

Две от момичетата, настанени в КЦ – Средец, на петнайсетгодишна възраст, бяха пренасочени в кризисния център от ЦНСТ. Причината за настаняването им бе *„бягства и проблемно поведение“*.

„Диагноза“

В КЦ „Олга Скобелева“ – Пловдив бе цитиран случай на настаняване през 2016 г. на момче с психично заболяване и суицидни инциденти – настаняването е обжалвано от майката (Бел. ред. виж нататък в *Характерни случаи*).

В КЦ – Стара Загора бе цитиран случай на настаняване за по-дълъг период на серопозитивно момиче, което не е било желано никъде.

В КЦ – Бургас бе посочен пример на настаняване на дете по социални индикации – negliжиране и социално занемаряване. Но най-съществената причина за безпокойство у екипа на кризисния център по повод този случай на настаняване в услугата бе диагнозата на момичето. Момичето е с уточнена диагноза: *„разстройство на привързаността в детството, реактивен тип...“* В епикриза, изготвена от детски психиатър, за детето е записано: *„Психомоторно напрегнато. Трудно разбира български. Осъществява неинформативен словесен контакт. Некритична. Емоционално – лабилна, склонна към афект, с нисък фрустрационен праг. Волево – импулсивна, склонна към автоагресивни прояви.“* Препоръката на детския психиатър е: *„занимания с психолог за овладяване на импулсивното и автоагресивното поведение. Да се наблюдава от социален работник с оглед нездравите семейни условия и занижена грижа. Да се осигури подкрепа в дневна форма.“* Въпреки препоръката за специализирана подкрепа в близка до семейната среда, момичето е настанено в услуга за кризисна интервенция. По данни на екипа на кризисния център, настаняването на детето в центъра влошило състоянието на Д. Според специалистите от кризисния център детето е било привързано към майка си. Майката към детето – също. Посещавала го почти ежедневно. След настаняването в резидентната услуга момичето страдало, често изпадало в кризи и автоагресивни състояния – самонаранявало се, удряло главата си в стената, плачело, буйствало, бягало от центъра и се е завръщало вкъщи. В отговор на сигналите от КЦ, препоръката на ДСП била: *„Заклучете Д. в изолатора, за да не бяга“* (вж. още в раздел *Характерни случаи*).

В КЦ – Плевен бе регистриран един случай на настаняване през 2016 г. на момиче с диагноза *„биполарно афективно разстройство“*

В КЦ – Балван бе посочен един случай на настаняване за една седмица на момиче с диагноза *психично разстройство, впоследствие пренасочено в ДПБ.*

„Социални индикации“

Капацитетът на кризисния център в гр. Шумен, разкрит в сградата на бившия ДДЛРГ „Детелина“, е 10 деца. Годишният стандарт за издръжка на едно дете е около 8000 лв. По време на посещението децата бяха на екскурзия. 84 деца от София, Враца, Пловдив, Стара Загора, жертви на насилие, са преминали през центъра до края на 2015 г. Обичайният престой в кризисния център е от 3 до 6 месеца.

Изключение е един случай, в който момче остава в центъра за около година и половина по социални индикации – бедно семейство, майката е с психична болест, бащата е работник в строителството в областния център.

„Съжителство с пълнолетни и дрога“

В деня на посещението в кризисния център в гр. Алфатар бяха настанени две момичета на възраст от 14 години. И двете момичета са съжителствали с пълнолетни – в единия случай е извършено и прекъсване на бременност в лечебно заведение. През 2016 г. има и още две настанявания на момичета с установена бременност – момичетата са пренасочени към Звено „Майка и бебе“ във Враца и в Габрово.

КЦ в с. Балван е разкрит през 2006 г. – първият кризисен център в страната. Държавно делегирана дейност центърът става през 2015 г. В деня на наблюдението през 2016 г. в кризисния център бяха настанени 11 момичета на възраст от 13 до 17 години. Всички бяха настанени за срок от 4 до 6 месеца. Десет от настанените момичета бяха с ромски етнически произход и едно с български етнически произход. Съжителство по 2-3 години с пълнолетни мъже, проституция и зависимост/дилърство на дрога бяха сред основните причини за настаняване в този кризисен център.

Капацитетът на КЦ – Варна е 10 места. По време на посещението в центъра за лица и техните деца, жертви на насилие и трафик, бяха настанени три майки с три деца, на възраст от 7 месеца до 3 години, три жени. Пет от настаняваните момичета, в периода 2015-2016 г., са били жертви на психическо и физическо насилие от страна на родители и съжителители, а едно от момичетата е било жертва на вътрешен трафик с цел сексуална злоупотреба – от 14-годишна възраст, през последните три години, момичето съжителства с пълнолетен мъж.

„Кражба на баклава и вафли“

В КЦ за деца с девиантно поведение в гр. Пловдив бяха настанени две братчета. По свидетелства на двете момчета, на 11 и 15 години, те са настанени в кризисния център, защото *„крали вафли три-четири пъти, салам, баклава и обувки – веднъж, веднъж и парички от магазин...“*

IV. ДОСТЪП ДО ОБРАЗОВАНИЕ

Общи данни и изводи

Както вече бе уточнено в доклада, съгласно международните стандарти образованието е от ключово значение за законността на пребиваването на деца в кризисните центрове. Според Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и практиката на ЕСПЧ без постоянен достъп до образование и адекватна образователна подкрепа настаняването на дете в кризисен център, макар и за кратко време, би било в противоречие с Конвенцията.

Настаняването в кризисен център е допустимо лишаване от свобода с цел образователен/възпитателен надзор по чл. 5, т. 1d от ЕКПЧ. Преди всичко, в такъв случай лишаването от свобода е законно, само ако на детето е осигурен достъп до образование или поне ако задържането предполага неговия/нейния скорошен трансфер в институция, в която това може да се осъществи²⁷.

Вътрешното законодателство също е категорично относно достъпа до образование на децата в кризисните центрове. Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги за деца²⁸ задължава доставчика на социалните услуги за деца – резидентен тип да осигури на детето, потребител на услугата и „участие в образователния процес и подпомагане на неговата подготовка“. Това задължение е описано подробно в Методическото ръководство за предоставяне на социалната услуга кризисен

---

27 Вж. решенията на ЕСПЧ по делата Буамар срещу Белгия, жалба № 9106/80, Решение от 7 февруари 1995 г. и Блохин срещу Русия, жалба № 47152/06, Решение от 23 март 2016 г.

28 Приета с ПМС 256 от 07.11.2003, изм. ДВ, бр. 80 от 09.10.2009 г.

център²⁹, където е регламентирано, че е задължително на всяко дете „да се осигури достъп до подходящо заведение, осигуряващо предучилищна подготовка или училищно обучение... Екипът на КЦ съдейства на детето да посещава редовно и навреме заведението/училището“.

Според последни указания на председателя на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД), регламентираните в Методическите насоки за работа на кризисните центрове и ОЗД и предоставени на ръководителите на кризисните центрове с писмо от 04 октомври, 2016 г., „кризисните центрове предприемат действия за гарантиране правото на достъп до образование“. Съвместно с ДСП кризисните центрове имат задължение за „избора на учебното заведение и записването в него и за избора на формата на обучение“. В насоките се посочва, че „при неоснователен отказ за записване се информират писмено съответното РУО на МОН и ДАЗД за съдействие за намиране на решение на проблема.“

Настоящото наблюдение на БХК показва, че **преобладаващият дял от децата в кризисните центрове са с много слаба грамотност, която не отговаря на завършеното образователно ниво** – деца в седми и девети клас четат трудно, не могат да пишат, нямат основни знания и елементарни умения. Често децата повтарят учебната година, някои посещават един и същи клас в продължение на три години, трети отпадат трайно от образователната система. Посещаващи училище отсъстват системно – бе констатиран случай с 410 отсъствия за една учебна година (2015/2016 г.). **За повече от половината от децата основната причина за непосещаването на училище е бедността и ниският социален статус на родителите.** Има и такива, които напускат поради нежелание – част от тях напускат училище и под родителско въздействие с цел склоняване към просия. Бе констатирано системно отсъствие от учебни занимания и заради въвличане в проституция, нерегламентирани контакти с пълнолетни и с лица с противообществени прояви.

В една шеста от случаите обаче изключването от образователната система, преди настаняването в кризисен център, продължава да се мултиплицира и след настаняването в кризисен център. Когато има безпроблемно включване на новонастанени деца от кризисни центрове в образователната система, често заслугата е не толкова на прецизно разписан и спазен в срок от отговорните институции регламент, колкото на усилията на специалистите от центровете и на практики на добро местно взаимодействие, като регистрираното през 2016 г. в Балван, Видин и Пещера. Магдалена Проичева, директор на КЦ – Пещера, илюстрира с пример: „На 9 май 2016 г. приехме дете, което беше завър-

29 http://sacp.government.bg/media/filer_public/2015/12/14/rakovodstvo-sotsialna-usluga-krizisen-center.pdf, <http://nmd.bg/nova-metodika-shte-profilira-krizisnite-tsentrove-i-shte-namali-sroka-za-nastanyavane-v-tyah/>

шило само първия срок, имаше неизвинени отсъствия и пристигаше в края на учебната година. Но намерихме разбиране в РИО на МОН, директорът на училището също реагира адекватно. За два дни записахме детето в 7 клас. Без съдействието от страна на нашите колеги от образователната система имаше реален риск детето да отпадне от училище. Законът забранява пренасочване в ново училище един месец преди края на учебната година, а в реалния живот децата постъпват в кризисни центрове целогодишно..."

Както вече бе посочено в доклада, обобщението на данните за достъпа до образование сочи, че за 48 от 289 деца (всяко шесто дете), преминали през периода 2015/2016 г. през 15 кризисни центъра, достъпът до образование е бил осуетен – децата не са посещавали училище, временно или до края на престоя си в кризисните центрове.

Всяко шесто дете не получава достъп до образование.

Бяха регистрирани:

- 34 случая на отпадане от образователната система на деца до 16-годишна възраст – „незаписване в училище“;
- 14 случая на временно непосещаване на училище.

Наблюдението установи, че в КЦ – Силистра, например, четири от шестте настанени деца не посещават училище. В кризисните центрове в Пловдив една трета от децата не са посещавали училище през периода 2015/2016 г. – в три случая уточнената причина е: кратък престой и заболяване. В кризисните центрове в Драгоман и в Алфатар – всяко четвърто дете не е било записано в училище (бел. ред цитираната причина в два случая в КЦ – Алфатар през 2016 г. е установена след настаняването в услугата бременност и пренасочване към друга услуга). Често и навършилите 16 години отказват да посещават училище: в КЦ – Средец, например, бяха регистрирани два случая на прекъсване на образованието, поради нежелание от страна на детето да продължи в по-горен клас: *„Детето е на 17 години и е учило само до 4 клас. Не желае да продължи образованието си“*. Подобни случаи бяха установени и в КЦ – Алфатар и в КЦ – Шумен. В КЦ – Варна бе констатиран един случай на момиче, настанено на 27 юни 2016 г., *„което не е записано и не посещава училище, поради приключване на учебната година. Преустановена учебна дейност от една година. Към настоящия момент момичето е в майчинство“*.

1. Установени проблеми в гарантирането на образование

Нагласи, семейна и приятелска среда и стереотипи са сред най-честите причини за отпадане от образователната система на децата, настанени в кризисни центрове. Децата изостават в образователната си подготовка и заради *„предходно пребиваване в различни институции“*:

- В КЦ – Балван бяха цитирани следните най-чести причини за отпадане от образователната система: *“пребиваването в различни институции през годините се явява причина за невъзможността за изкарването на цяла учебна година“*; *„системно е била подлагана на психически и физически тормоз от страна на родителите си“*; *„чести бягства с пълнолетни лица и липса на контрол върху момичето“*; *“допуснала е над 160 неизвинени отсъствия, което е довело както до изоставането в обучението ѝ, така е и една от причините за настаняването ѝ в кризисен център”* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).
- В КЦ – Алфатар бяха изброени следните причини за отпадане от образователната система: *„системното неявяване от години на момичето в училище, честата неизвестност, редовното изпадане в състояние на безназорност, без грижи и контрол – които са и причина за налагането на полицейска закрила спрямо непълнолетната“* (цитат от информация, предоставена на БХК от Кризисния център).

По-големият проблем обаче е, че в немалко случаи стереотипът на занемара и изключване от образователната система преди настаняването в кризисен център, продължава да се мултиплицира и в услугата за кризисна интервенция и подкрепа. И след настаняването в кризисен център *„непосещаването на училище“* продължава за една шеста от децата, както вече бе посочено в доклада (вж още по-долу в *Конкретни данни*).

В част от случаите към институционалния рефлекс и субективните нагласи се добавят и дефицитите в нормативната уредба (липса на удостоверение за записване в ново училище (“отпускно”) и законови разпоредби като невъзможността за записване в ново училище 30 дни преди края на учебната година), които възпрепятстват достъпа до образование на деца от кризисни центрове. В няколко случая причината за преустановяване на посещенията в училище е и установена бременност, както бе посочено в доклада.

Съществуват и добри практики в гарантирането на достъпа до образование на деца, настанени в кризисни центрове. В КЦ Балван, например, дори трайно отпаднали от образователната система деца са се завърнали в училище по време на престоя си в социалната услуга.

- В КЦ – Балван няма случаи на отпадане от образователната система. Бяха регистрирани 23 положителни примера на достъп до образователни услуги през периода 2015/2016 г. (вж. примери в *Приложение*).
- В КЦ – Плевен бе регистриран пример за подкрепящо образование: 15-годишната С. бе завършила 4 клас до настаняването си в кризисен център. С. е настанена за три месеца в КЦ – Плевен. Екипът на Сдружение „Отворена врата Плевен“, което е доставчик и на услугата, организира учебни занимания с детето на място, тъй като образователното ниво на момичето не отговаря на знанията и уменията ѝ. Паралелно е подаден и сигнал в РИО на МОН за намиране на най-адекватната форма на обучение за детето. От новата учебна 2016 г./2017 г. С. е включена в индивидуална форма на обучение и ще продължи образованието си в пети клас. Ще продължи и образователната подкрепа за момичето в ЦСРИ в града.
- Добри практики на гарантиран достъп до образование на всички настанени деца бяха установени и в КЦ – Видин, резултат на работещ координационен механизъм на местно взаимодействие при деца, пострадали от насилие, между отговорните институции в региона – образователна, социална и здравна система, община, правоохранителни структури, съдебна власт³⁰.

Организацията на „участието в образователния процес и подпомагането на детето“ в услугата кризисен център се свежда до ежедневно съпровождане до училище, занимания за подготовка на домашните за следващия ден, съдействие за консултации с преподаватели, участие в извънкласни занимания – спорт, трудова дейност, музика, изкуства. В самите кризисни центрове се организират занимания за ресоциализация и подкрепа на обучението на децата като част от процеса на преодоляване на кризисните ситуации.

30 Координационният механизъм е разработен в рамките на двугодишен международен проект „Чуй детето – става ли правосъдието приятелско за децата“ в четири европейски страни – България, Румъния, Италия и Франция, както и в партньорство с Международната Обсерватория за Младежко Правосъдие (Белгия), <http://www.sapibg.org/bg/project/listen-to-the-child>

Конкретни данни за възпрепятстван достъп до училище

Изследването установи различни случаи на възпрепятстван достъп до образование през 2015/2016 г. Някои от причините за тези практики на нарушаване на правото на достъп до образование на децата звучат повече от абсурдно:

„Без отпускно“

КЦ – Драгоман: Заради непредоставяне на необходимите документи за пренасочване в друго училище Л. губи учебната 2015/2016 г. (вж. подробности в раздела *Характерни случаи*). По същата причина и М. е записана отново в 8 клас, въпреки че вече го е завършила. По данни на екипа на КЦ не е предоставен документ за завършено основно образование и М. не е записана в следващия 9 клас през учебната 2015/2016 г. Бе цитирано и изключване на едно дете от училище, без да му бъде осигурено задължителното паралелно записване в друго учебно заведение. В КЦ – Драгоман БХК попадна и на случая Е. – момичето е завършило 8 клас в 149 СУ „Иван Хаджийски“, София през учебната 2015/2016 г. От лятото на 2016г. е настанена в КЦ – Драгоман. До 25.10.2016 г. не бе записана в училище (вж. още в *Характерни случаи*).

По данни на ръководителя на КЦ – Пещера „децата системно пристигат без удостоверения за преместване в друго училище“.

КЦ „Олга Скобелева, Пловдив: „Момчето не посещава училище на основание Правилник за прилагане на Закона за народната просвета (ППЗНП) – не може да бъде записано в ново училище заради нормативен дефицит – 30 дни преди края на учебната година“ (цитат от информация, предоставена на БХК от Кризисния център)

КЦ – Алфатар: „Не посещава училище поради невъзможност за записване, няма завършен първи срок. От две години преди настаняването в КЦ не е посещавала училище“ (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

„Години без училище“

КЦ – Балван: Л. е пренасочена след шестмесечния си престой в КЦ – Алфатар за нови шест месеца в КЦ – Балван. През последните три години не посещава училище – три пъти е записвана в осми клас. Л. не е посещавала училище и от 03 февруари 2015 г. до 03 май 2015 г., по време на престоя си и в КЦ – Алфатар. Според екипа на КЦ – Алфатар посещението на училище е било проблемно: *„Как да водим Л. на училище в Силистра – на 22 км. от Алфатар? Беше наркозависима, дилър на дрога... Нямаме персонал, който ежедневно да е с нея в Силистра, нямаме и транспорт. Тук, в Алфатар, училището е до 8 клас, а се настаняват деца, които трябва да посещават гимназия...“* Едва след настаняването си в КЦ – Балван Л. завършва основно образование – осми клас. Преди пренасочването си в КЦ – Балван, Л. е живяла в семейство на осигурители, в ЦНСТ и в кризисен център – системно е отсъствала от училище.

КЦ – Силистра: *„Не посещава училище по време на престоя в КЦ, „тъй като детето е живяло в чужбина и не е посещавало училище там. Предвид краткия период между датата на настаняването и приключването на учебната година, не са предприети мерки за записването на момичето като ученичка“* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

КЦ – Плевен: *„Настанена през м. февруари 2016 г. Не посещава училище по време на престоя си в КЦ, защото не е била записана за учебната 2015/2016 г.“; „Не е посещавала училище през 2015-2016 г., тъй като не е успяла да завърши учебната 2014/2015 г.“* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

„Диагноза/Алкохол“

КЦ – Алфатар: *„Н. е 15-годишно момиче, отпаднало трайно от образователната система преди настаняването в КЦ. От 3 години не ходи на училище, заради диагноза: „психично разстройство и агресивно поведение, афективни състояния“. От кризисния център е пренасочена в Държавна психиатрична болница (ДПБ) – гр. Варна.“* Престоят в КЦ е една седмица – от 16 април 2015 г. до 28 април 2015 г.

Й. е шестнайсетгодишна, с девиантно поведение, с алкохолна зависимост, по данни от документите ѝ за настаняване в КЦ – Алфатар на 25 февруари 2015 г. *„Й. не е посещавала училище от началото на учебната година. Няма завършен първи срок. Няма документ за пренасочване към друго учебно заведение“* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

КЦ – Силистра: *„Не е записана през учебната 2014/2015 г. като ученичка, поради обстоятелството, че “няма подходящо училище на територията на гр. Силистра, предвид индивидуалните особености на детето. По време на престоя се наложи провеждане на лечение в Детска психиатрия – гр. В.“* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

КЦ – Плевен: *„По време на престоя не е посещавала училище, поради риск от бягства и злоупотреба с упойващи вещества. М. е с диагноза: биполарно афективно разстройство и е насочена за лечение в специализирана клиника в гр. София“* (цитат от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

„Риск от бягство“

КЦ – Плевен: „Не е посещавала училище, тъй като има противообществени прояви и съществува риск от бягства; „М. е посещавала само 3 дни училище до настаняването ѝ в КЦ по неизяснени причини; „Настанена през м. март 2016 г. Преди настаняването си в кризисния център не е посещавала училище, поради опасност от въвлечане в трафик (мащехата ѝ я склонявала към проституция). Не е записана в училище и след приема в кризисен център“ (цитати от информация, предоставена на БХК от кризисния център).

„Непълнолетно майчинство“

КЦ – Варна: „Не е записана в училище, поради приключване на учебната година. Преустановена учебна дейност от една година. Към настоящия момент е в майчинство“ (цитат от информация, предоставена на БХК от Кризисния център).

КЦ – Алфатар: „Не посещава училище за периода на престоя в кризисния център от 6 месеца. Към настоящия момент е пренасочена в Звено „Майка и бебе“ – причината е установена след настаняването в услугата бременност“.

КЦ – Балван: посочени 3 примера за настаняване на бременни непълнолетни момичета.

КЦ – Драгоман – посочени 2 примера на настаняване на бременни непълнолетни момичета през 2016 г., без данни за това в настанителната документация.

V. ХАРАКТЕРНИ СЛУЧАИ

Е., на седемнайсет години и половина

За две години, 2014/2016 г., Е. е наставяна в един дом за деца, в три кризисни центъра – Средец, Перник, Драгоман (два пъти) и в едно преходно жилище в София. През лятото на 2016 г. Е. е настанена в последната засега резидентна услуга – в кризисния център в гр. Драгоман. По данни на екипа на кризисния център, момичето пристига в кризисния център без пълна документация за настаняване: не е отразено състоянието на Е. – установена бременност; не са преодставени и документи за завършена степен на образование и за преместване в друго учебно заведение. Неотразени в настанителните документи остават следните данни: момичето, по информация на Иванела Георгиева, ръководител на КЦ – Драгоман, е „*злоупотребявало със синтетични наркотици*“, а при липсата им Е. е приемала и „*билков чай с ... мухозол*“. Е. е имала и направление за преглед при АГ специалист, заради установена бременност. Непълната документация за настаняване е изготвена от ДСП – Възраждане, офис Красна поляна в гр. София. *“Случва се да настаняваме деца само с един хвърчащ лист, понякога няма дори и заповед за настаняване”*, уточнява Иванела Георгиева.

Предисторията: в социален доклад от 07 март 2016 г., с адресат директора на преходното жилище в кв. Горна баня, гр. София, е записано, че Е. е „*включена в регистър за деца под специална закрила на 04 февруари 2014 г.*“ Водещият случая социален работник Цветанка Паунова уточнява в доклада си, че родителите на детето са разделени и момичето живее с майка си. ОЗД към ДСП – Възраждане, гр. София започва да работи по случая на Е. след получен сигнал от инспектор „Детска педагогическа стая“, че Е. е обявена за издирване. След оценка на сигнала, със заповед на директора на ДСП – Възраждане от 18 февруари 2014 г., детето е на-

станено в ДДЛРГ „П. Р. Славейков“ за деца от 7 до 18 години. В социалния доклад се посочва, че до 18 февруари 2014 г. момичето е отглеждано в семейна среда. През април 2014 г. бабата и дядото на Е. по майчина линия декларират съгласие детето да бъде настанено за отглеждане в семейството им. Със съдебно решение на Софийски районен съд (СРС) Е. е настанена на 20 април 2014 г. в семейството на баба си и дядо си. Два месеца по-късно е подаден пореден сигнал за издирване на момичето. В резултат е издадена заповед на директора на ДСП – Възраждане на 24 юни 2014 г. за промяна на мярката за закрила и настаняване на момичето в кризисен център за деца, пострадали от насилие и/или жертви на трафик в гр. Средец, обл. Бургас.

В КЦ – Средец Е. *„претърпява инцидент“* – така е определен опитът на Е. за бягство от кризисния център, при който момичето скача от третия етаж на сградата. Настанена е на лечение в МБАЛ – гр. Бургас заради тежка травма на гръбначния стълб и натрошени пети. В социалния доклад от 07 март 2016 г. на ДСП – Възраждане се отбелязва, че *„детето е претърпяло хирургическа интервенция в МБАЛ – Бургас на два лумбални прешлена“*. Момичето има и оплаквания от болки в гърба. След *„инцидента“* директорът на ДСП – гр. Бургас издава на 23 юли 2014 г. заповед за прекратяване на настаняването на Е. в КЦ в гр. Средец и за връщане на момичето при майка му. В София бягствата от дома продължават. Следват заявления на майката до ДСП – Възраждане за подкрепа. По данни на екипа на КЦ – Драгоман майката на Е. се е обърнала към ДСП в състояние на отчаяние и безпомощност. Търсела е възможности за подкрепа. На 11 декември 2014 г. Е. е настанена в КЦ – Драгоман за първи път. През октомври 2015 г. Е. е настанена в КЦ в гр. Перник. Върната е с определение на Районен съд – гр. Перник през февруари 2015 г. отново при майка си. На 11 юни 2015 г. майката подава молба за поредна реинтеграция на детето. Четири месеца по-късно обаче, на 28 октомври 2015 г., отново е получен сигнал от трето районно управление на СДВР, с който полицията информира ДСП – Възраждане, че Е. е обявена за ново издирване. На 05 март 2016 г. на детето е предоставена полицейска закрила в Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни (ДВНМН) към СДВР, след което момичето е настанено в преходно жилище в кв. Горна баня в гр. София. През лятото на 2016 г. Е. е настанена за втори път в КЦ – Драгоман, с установена бременност. По време на посещението на БХК в КЦ – Драгоман на 30 септември 2016 г. момичето бе настанено в болница за прекъсване на бременността.

Установен бе и още един проблем в този случай: Е. не посещава училище по време и на престоя си в КЦ – Драгоман. Първоначално причината е установената бременност и предприетата интервенция за прекъсването ѝ. На 01 октомври 2016 г. Е. е изписана от лечебното заве-

дение след възстановяването си. Но до 25 октомври 2016 г. все още не е записана на училище. Причината, по данни на екипа на КЦ – Драгоман, е липсващото в досието на детето удостоверение за пренасочване в ново учебно заведение. По данни на Емилия Георгиева – ДСП – Сливница, свидетелство за завършено основно образование и удостоверение за записване в ново училище не са предоставяни в настанителните документи, изготвени от ДСП – Възраждане, София. 149 СУ „Иван Хаджийски“, кв. Овча купел, е последното учебно заведение, посещавано от момичето. От КЦ – Драгоман и ДСП – Сливница е изпратено писмо за съдействие до 149 СУ на 10.10.2016 г. До 25 октомври 2016 г. писмото не бе пристигнало в училището. Контактът между ръководителите на КЦ – Драгоман, ДСП – Сливница и училищата в София и в Драгоман бе установен след намесата на БХК на 25 октомври 2016 г. По данни на Надежда Лалчева, заместник директор на 149 СУ „Иван Хаджийски“, София, на Е. ще бъде предоставено свидетелство за завършен осми клас, а удостоверението за преместване в СОУ „Христо Ботев“ в гр. Драгоман ще бъде изпратено. На 18 ноември 2016 г. изтича срокът на настаняване на Е. в КЦ – Драгоман.

С., осемгодишно момче

Причината за настаняването на С. в кризисен център е *„просия и бягство от дома“*. С. е едно от деветте деца в семейство с ромски произход. Родителите на детето са безработни. Майката е обявена за издирване, а биологичният баща е неизвестен. Мъжът, с който съжителства майката, твърди, че е баща на момчето. Детето е настанено в кризисен център за срок от шест месеца. Изходът за С., след изтичане на шестмесечния срок, е настаняване в ЦНСТ, по данни на екипа на кризисния център.

С. е във втори клас – записан е в масово училище през април 2016 г. От социалния доклад за детето става ясно, че до приема му в кризисния център редовно е бягало от училище – има *„410 отсъствия от училище“*. По данни на екипа на КЦ – Драгоман момчето просело и крадяло в София. Не може да чете и пише.

В социалния доклад за С., изготвен от ДСП – гр. Сливница на 18 април 2016 г., се посочва: *„С. е петото дете в семейството. Майката, съжителстващият с нея мъж и децата обитават две стаи в лошо техническо и хигиенно състояние. Вода има в предверието, тоалетната е външна. Хигиената е занемарена. С. няма изградени хигиенни навици. Майката е трайно безработна... С. е бил в неизвестност от вечерта на 13 април 2016 г. до 15 април 2016 г. Според майката това не е първият случай, в който С. не се прибира вкъщи.“* Детето е намерено в София на 15 април 2016 г. и му е предоставена полицейска закрила. *„Предвид събраната*

информация се установява риск за детето. Необходима е спешна мярка за закрила”, е записано в социалния доклад. Издадена е заповед на директора на ДСП – гр. Сливница за настаняване на С. в Кризисен център за деца, жертва на трафик и насилие в гр. Драгоман.

Л., момиче на тринайсет години

Л. е посещавала само един месец училище през учебната 2015/2016 г. Има 82 неизвинени отсъствия. През декември 2015 г. бяга от ДДЛРГ. Проституирала е в близките до дома села по данни от социален доклад. Настанена е в КЦ – Драгоман. Не е записана в училище и след настаняването си в кризисен център. Губи една учебна година.

Причината е абсолютно формална: Л. е със завършен 4 клас, но удостоверението за завършено начално образование, издадено от последното посещавано училище – СОУ „Св. Паисий Хилендарски“ в с. Първомай, община Петрич, е предоставено със закъснение от няколко месеца. В ДСП – гр. Гоце Делчев, по данни на екипа на кризисния център: *„Проблемът на Л. не е училището. Вие гледайте да се справите с кризата на момичето.“*

„Случаят Л.“ е драстично нарушение на правото на достъп до образование. Удостоверението № 462 за преместване в ново училище е издадено на 21 октомври 2015 г. В него се посочва, че *„Л. за втора година е в пети клас, като през учебната 2015/2016 г., е посещавала училище само един месец – до 21 октомври 2015 г. Л. има 82 неизвинени отсъствия и е без оценка за първи учебен срок“*. Но този документ е „пътувал“ няколко месеца до кризисния център в гр. Драгоман и е предоставен един месец преди приключване на учебната 2015/2016 г., когато вече е невъзможно детето да бъде записано в училище. По данни на екипа на КЦ в гр. Драгоман, заради смяна на ръководството на училището в с. Първомай, община Петрич нямало кой навреме да изпрати документа за пренасочването. В крайна сметка „отпускното“ от една страница е сканирано и изпратено електронно от психолога на училището в с. Първомай до КЦ – Драгоман. Заради асинхрона между училище и кризисен център обаче Л. губи учебната 2015/2016 г.

Предисторията: в социален доклад, изготвен от ДСП в гр. Гоце Делчев на 23 декември 2015 г., се посочва, че *„малолетната Л. е настанена в ДДЛРГ – Първомай със заповед на директора на ДСП – гр. Петрич на 22 октомври 2014 г. Детето е с многократни бягства от институцията, като е подпомагано да бяга от институцията от майка си. С цел превенция и отдалечаване от неблагоприятната среда е предприета мярка смяна на институцията – от ДДЛРГ в с. Първомай, гр. Петрич,*

момичето е пренасочено в ДДЛРГ в гр. Гоце Делчев.“ В социалния доклад се посочва и още, че „на 03 ноември 2015 г. Л. самоволно напуска ДДЛРГ. Л. често пребивава при различни пълнолетни мъже в околните на гр. Петрич села. През ноември 2015 г., при поредното бягство от детската институция, Л. е намерена в дома на мъж на 28 г. На 22 декември 2015 г. е предприета мярка „полицейска закрила“ за срок от 48 часа. Предвид факта, че детето е в риск от въвлечане в рисково поведение и склоняване към проституция, предлагам да се издаде заповед за спешно настаняване в КЦ за деца, жертва на трафик и насилие в гр. Драгоман, за срок от шест месеца или до промяна на обстоятелствата“.

Л. е записана за трети път в пети клас през септември 2016 г. за учебната 2016/2017 г. едва след пренасочването ѝ от кризисния център в ЦНСТ в гр. Драгоман.

Д., петнайсетгодишно момиче

Д. е настанена в кризисния център в с. Балван на 20 юли 2016 г. със заповед за настаняване, издадена от ДСП – гр. Търговище. Момичето живее с майка си, която по данни на ДСП в гр. Търговище е неоткриваема на адреса по местоживееене. Майката е безработна. В семейството има 13 деца.

Мотивите за настаняването на непълнолетната Д. в кризисен център според социалния доклад, изготвен на 20 юли 2016 г. от ДСП – гр. Търговище и цитиран в съдебното решение на Районния съд в гр. Търговище от 22 юни 2016 г., е приютяване „до издаване на заповед на Министерството на образованието за настаняване във възпитателно училище-интернат“. Съгласно съдебното решение на ТРС от 22 юни 2016 г. момичето предстои да бъде настанено във ВУИ – с. Подем (бел. ред. от началото на учебната 2016/2017 г. Д. вече е пренасочена във ВУИ).

В документа се посочва и още, че „бащата на детето е починал, а майката е била в чужбина“. В социалния доклад са уточнени и обстоятелствата, че на 17/18 декември 2015 г. непълнолетната Д., тогава на 14 години, е „извършила кражба на сумата от 1500 евро и 80 английски лири от турски гражданин, при извършени сексуални услуги срещу заплащане“, в съучастие с пълнолетния Х. По повод посоченото деяние е образувано досъдебно производство N1067/15 г. Наблюдаващият прокурор е приел, че „спрямо непълнолетната са налице предпоставките на чл. 61, ал. 1 от НК и спрямо нея могат успешно да се приложат възпитателни мерки по ЗБППМН“. От материалите по делото се установява, че „от 24 ноември 2015 г. Д. не посещава училище. Непълнолетната е отписана от училище поради голям брой неизвинени

отсъствия. Същата съжителства с пълнолетни мъже на семейни начала, движи се в среда на криминално проявени, осъждани лица. Налице са данни за проституиране. Д. е преминала през РУ за бягство от дома си и е била обявена за издирване. През август 2015 г. е била потърпевша от деяние по чл. 155, ал. 5, т. 2 от НК, за което се води ДП.“ След приключване на възпитателното дело Д. е била настанена в ДВМН – гр. Горна Оряховица.

В съдебното решение на ТРС от 22 юни 2016 г. е записано: „Постъпило е предложение на МКБППМН при община Търговище за налагане на възпитателна мярка по чл. 13, ал. 1, т. 13 от ЗБППМН – „настаняване във възпитателно училище – интернат“ спрямо непълнолетната, във връзка с решение от 07.06.2016г. на МКБППМН при община Търговище по възпитателно дело. В съдебното заседание представителят на МКБППМН при община Търговище уточнява, че до момента спрямо непълнолетната не са налагани други възпитателни мерки по ЗБППМН, но подчертава, че „настаняването на непълнолетната във ВУИ е в нейн интерес и периодът на настаняването ѝ не следва да е по-кратък от година“.“ На свой ред и съдът намира, че предлаганата мярка „настаняване във ВУИ“ е „целесъобразна“ и следва да бъде наложена спрямо Д. Настаняването ѝ във ВУИ „би способствало за преодоляване на отклонението в нейното поведение, както и за изграждане на ценностна система и интеграция в обществото...“

Подобно решение противоречи на разпоредбите на ЗБППМН. Както вече бе посочено в чл. 28, ал. 2 от ЗБППМН (Изм. – ДВ, бр. 66 от 2004 г.), се уточнява, че във възпитателните училища – интернати се настаняват малолетни и непълнолетни, към които „възпитателните мерки по чл. 13, ал. 1, т. 1 – 10 и 12 не са се оказали достатъчни и за нормалното им възпитание няма подходяща социална среда“. В случая на Д. като първа възпитателна мярка е приложена крайната мярка – ВУИ, въпреки че до момента на възпитателното дело спрямо момичето не са налагани други възпитателни мерки. На законовите разпоредби противоречи и настаняването на Д. в услугата кризисен център. В заповедта за настаняване, издадена от директора на ДСП – Търговище, Светлана Добрева, на 20 юли 2016 г. се посочва: „Настанявам...до издаване на заповед на Министерството на образованието за настаняване във възпитателно училище-интернат“. Няма такъв мотив (причина, основание) в текстовете на ЗЗД.³¹

31 Чл. 25, ал. 1 от ЗЗД уточнява, че извън семейството може да бъде настанено дете: 1.чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права, с ограничени родителски права; 2.чиито родители, настойници, попечители трайно не полагат грижа за него; 3. чиито родители, настойници, попечители се намират в трайна невъзможност да го отглеждат; 4. което е жертва на насилие в семейството и съществува сериозна опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие; 5.в случаите по чл. 11 от Конвенцията от 1996 г.

Н., на седемнайсет години

Н. е ученичка в 11 клас, състезателка по плуване. До настаняването си в кризисния център Н. живее със семейството си. Съществува добра емоционална връзка между момичето и родителите ѝ. Според социалния доклад семейството е с добри финансови възможности. В заповедта за настаняване на Н. в резидентната услуга, издадена на 08 юли 2016 г. от ръководителя на ДСП – Варна, е уточнено, че на 27 юни 2016 г. в ОЗД „постъпва устен сигнал, подаден от инспектор ДПС при Трето РУП – гр.Варна. Видно от постъпилата информация на 24 юни 2016 г. непълнолетната Н. е поставена под полицейска закрила и е преведена в ДВНМН – Варна за срок до 15 дни. Мотивът е фактът, че тя често е бягала от дома си и не се е прибираща с дни. Установено било, че непълнолетната била подготвяна за извеждане от страната, с цел склоняване към проституция. За случая е сезирана РП – Варна.“

Родителите споделили, че през последните пет години имат проблеми с дъщеря си. От три години се посочва в административната заповед за настаняване, Н. имала връзка с криминално проявени „цигани“, под чието влияние дъщеря им започнала да краде от къщи пари и златни накити и да не се прибира вкъщи. От мобилния ѝ телефон са провеждани разговори с чужбина, зареждани са ваучери на чужди номера. Събраната информация сочи „висок риск за живота и здравето на непълнолетната Н. и ОЗД счита, че е в интерес на детето да бъде насочено към социалната услуга от резидентен тип – кризисен център в друго населено място.“

Пред екипа на БХК Н. изрази желанието си да се върне вкъщи. По време на посещението на БХК Н. бе силно разстроена от престоя си в кризисния център. Изрази желание да се завърне при семейството си и да продължи образованието си. Екипът на КЦ подкрепяше желанието на Н. за завръщане вкъщи. Родителите ѝ, които поддържаха непрекъснати контакти с детето – посещават Н. в кризисния център, разговарят почти всеки ден по телефона, също изразиха категоричното си желание детето да се завърне у дома и гарантират закрилата му. В телефонен разговор с майката на момичето тя потвърди желанието на семейството Н. да се завърне у дома. В случая Н. РС във Велико Търново се произнесе с решение за незабавно завръщане на момичето в семейство му. На 10 октомври 2016 г. Н. е изведена от кризисния център в с. Балван и се завръща у дома.

Л., на седемнайсет години

Л. е отглеждана от тригодишна възраст в семейството на близки, тъй като майката на детето е починала. Спортува активно – тенис на корт и конна езда, записана е в училище с изучаване на английски език. Много добра ученичка. През 2013 г. започва проблемното ѝ поведение – злоупотреба с дрога: хероин, кокаин, проституция, отпада от училище в 7 клас. По желание на осиновителите си е настанена в ЦНСТ, управлявано от „SOS Детски селища“ в гр. София. По време на престоя си в центъра продължава да бяга както от мястото за настаняване, така и от училище. През последните три години Л. реално не посещава училище, както докато живее в семейството на осиновителите си, така и по време на настаняването си в ЦНСТ – гр. София. Осиновителите планират разсиновяване.

За първи път Л. е настанена в кризисен център на 29 януари 2015 г., като делото за настаняването ѝ в КЦ – Алфатар е от 24 март 2015 г., а съдебното решение влиза в сила на 01 април 2015 г. През 2016 г. Л. е пренасочена в КЦ – Балван. По време на престоя си в КЦ – Балван, Л. завършва 8 клас в индивидуална форма на обучени след три години тъпчене на едно място. През септември 2016 г. Л. е пренасочена в ЦНСТ в гр. Велико Търново. До навършването на пълнолетие през 2017 г. момичето ще остане в ЦНСТ.

Л., на петнайсет години

Момичето е настанено в кризисен център на 08 март 2016 г., с административна заповед, която е оставена пет месеца без съдебна санкция – до деня на наблюдението на БХК през август 2016 г. Причината за настаняване на непълнолетното момиче в кризисния център е физическо насилие – побой. Заради системни бягства от къщи Л. е била бита от баща си. Майката е в чужбина от години. Л. живее с баба си и с дядо си по бащина линия. Физическото насилие над момичето е упражнявано от страна на бащата, при посещенията му в дома на родителите му, с които живее Л.

В заповедта за административно настаняване, издадена от ръководителя на ДСП – гр. Пловдив, се посочва, че са налице „обстоятелства по чл. 25, ал. 1, т. 4 от ЗЗД, на основание чл. 27, ал. 1 от ЗЗД, за спешно настанявам в КЦ в гр. Пловдив до произнасяне на съдебно решение по чл. 28 от ЗЗД. В социалния доклад са констатирани следните рискове: *„насилие – от страна на бащата; родителите са разделени; negliжиране от страна на двамата родители, майката – живее в Чехия, бащата не осигурява средства за издръжка на детето, което живее с баба си и с*

дядо си; поведенчески проблеми – вербална и физическа агресия, бягство от дома, риск от отпадане от училище, липсва мотивация за учебна дейност“. Л. е ученичка в 10 клас, като заради голям брой отсъствия през учебната 2015/ 2016 г. е записана в самостоятелна форма на обучение. В момента на посещението на БХК в кризисния център бе посочено, че детето се подготвя за юнската поправителна сесия.

Н., на тринайсет години

Малолетният Н. повтаря пети клас през учебната 2015/2016 г. Извършва два суицидни опита през април 2016 г. След консултация с психиатър в Клиниката по Детска психиатрия „Св. Никола“ към УМБАЛ „Александровска“ в гр. София на момчето е поставена диагноза: „разстройство в поведението“. Назначена му е медикаментозна терапия. Н. е настанен в кризисен център. Настаняването е обжалвано пред съда от майката на момчето.

Предисторията: в епикриза от 26 април 2016 г. се посочва, че *„без съмнение е налице суициден риск. Диагноза: „поведенческо разстройство, несоциализирано“. В случая е нужна най-вече мобилизация на психосоциална помощ от страна на непосредственото обкръжение. Хоспитализацията в този случай би осигурила временна безопасност, но след изписването при отсъствие на значима промяна от непосредственото обкръжение, нещата биха продължили както са си“*. Според ДСП – гр. Асеновград обаче, решението в случая Н. е настаняването в кризисен център. Н. е настанен в кризисен център за деца, жертви на насилие, с административна заповед от 28 април 2016 г.

Данните сочат, че Н. не е бил жертва на насилие или трафик, а е с установена от специалист диагноза, която е решаващата причина за състоянията на криза, в които изпада. След преценката за настаняване в КЦ, детето е доведено в кризисния център от представител на РУП, съпроводено от майка си и от представител на ОЗД към ДСП. Мнението на ОЗД и на РУП е, че е *„необходимо настаняване в КЦ за деца, преживели насилие“*. В настанителната заповед на ръководителя на ДСП в гр. Асеновград е записано: *„настанявам временно по спешност в КЦ за деца, преживели насилие. Има риск за живота на детето, заради опитите му за самоубийство“*. Настаняването в кризисния център е било изненада и за майката и за детето, по данни на екипа на кризисния център, приел Н. Майката е настоявала момчето да бъде хоспитализирано в лечебно заведение, а не в социална услуга от резидентен тип. Майката заявява пред екипа на КЦ, че не е подписвала заповедта за настаняване в кризисен център. Детето заяви пред изследователя на БХК, че не желае да живее в кризисния център. В документацията на кризисния център не бе наме-

рен документ, който да потвърждава желанието на детето и майка му за настаняване в услугата.

Случаят бе посочен от Нина Гаргова, ръководител на Комплекса за социални услуги в гр. Пловдив, в чиято структура е и кризисният център, в който е настанен Н., като пример за нарушение на основанието за настаняване в кризисен център за деца, жертва на насилие. (Бел. ред На 18 май 2016 г. настаняването в резидентната услуга е обжалвано пред съдебна инстанция от майката на момчето. След намеса и на Омбудсмана момчето е изведено от кризисния център).

Д. на четиринайсет години

Според екипа на КЦ – Бургас в случая на Д. не става дума за дете, жертва на насилие, а за negliжиране и социално занемаряване. По данни от социалния доклад на ДСП Д. е *„живяла с майка си и с шестте си братя и сестри, при много лоши социално-битови условия“*. По документи бащата на детето е неизвестен. Момичето е отглеждано от майка си, която съжителства с партньор, сочен за биологичен баща на детето. В социалния доклад се посочва, че *„хигиенно-битовите условия в обитаваната стая са незадоволителни.“*

Социалните работници от ОЗД към ДСП в гр. Бургас работят по случая на Д. от август 2013 г., след установяване на *„просия под надзора на майката“*. Административното настаняване на Д. в кризисния център е от 18 юни 2016 г. Момичето е настанено в КЦ с административна заповед на ДСП – Бургас, съдебното решение на Бургаския РС е от 06 август 2015 г. В решението на Бургаския районен съд е записано: *„Съдебната практика е категорична, че съдът е длъжен да изслуша детето, но не е задължително да се съобрази с неговото желание, защото трябва да съблюдава висшия негов интерес. Той, в случая, е в противоречие с желанието на детето да остане при майка си. И майката (с бездействието си) и по-голямата сестра на Д. (с активните си действия), и битовата среда, в която детето живее, влияят негативно върху здравето и развитието му, поради което то следва да бъде настанено в кризисен център.“*

Д. е и с уточнена диагнозата: *„разстройство на привързаността в детството, реактивен тип...“*. В случая Д., по документи и свидетелства на специалистите, има данни за вредна употреба на вещества – дишане на бронз. Препоръката и на лекаря, поставил диагнозата, е: *„занимания с психолог за овладяване на импулсивното и автоагресивното поведение. Да се наблюдава от социален работник с оглед нездравите семейни условия и занижена грижа.“*

По данни на екипа на кризисния център, настаняването на детето в

центъра влошило състоянието на Д. Според специалистите от кризисния център детето е било привързано към майка си. Майката към детето – също. Посещавала го почти ежедневно. След настаняването в резидентната услуга момичето страдало, често изпадало в кризи – самонаранявало се, удряло си главата в стената, изпадало в психомоторно напрежение, в автоагресивни състояния, плачело, буйствало, бягало от центъра и се е завръщало вкъщи. В отговор на сигналите от КЦ, препоръката на ДСП била: *„Заключете Д. в изолатора, за да не бяга“*. Последното бягство на детето е за около шест месеца, през които Д. е живала вкъщи с майка си. През декември 2015 г. Д. е върната в КЦ – Бургас, след което *„кризите ѝ отново зачестили“*: Д. разкъсвала дрехите си, деряла тялото и лицето си, скубела косата си. Психиатър назначава медикаментозна терапия и препоръчва детето да живее вкъщи, по данни на екипа на КЦ. Тогава екипът на кризисния център предава детето на майка му. ДАЗД санкционира директора на кризисния център с акт на стойност 500 лв. В акта от 08 февруари 2016 г. се посочва, че *„директорът на КЦ – Бургас не е изпълнил предприета от ДСП мярка на закрила – настаняване в КЦ и е върнал момичето вкъщи преди изтичането на определения от съда срок на настаняване от шест месеца“*. Административният акт се обжалва от директора на кризисния център.

Искра Делчева, директор на КЦ – Бургас: *„За нас Д. е социален и медицински случай. Тя се нуждае от адекватна медицинска грижа и от социална подкрепа, а не от настаняване в кризисен център. Кризисният център не е нито лечебно заведение, нито място за ресоциализация. КЦ е място за преодоляване на кризи и предполага краткосрочна пкризисна интервенция“*.

Д., четиринайсетгодишно момиче

От дванайсетгодишна възраст Д. живее на семейни начала последователно с двама пълнолетни мъже. Детето е било изоставено от родителите си, „продадено“ от баща си. Постъпва в КЦ „Св. Петка“ – София през октомври 2015 г., като причината за приема е съжителството на малолетната с пълнолетен мъж, съпътствано от данни за физическо насилие. През лятото на 2016 г. момичето е пренасочено в ЦНСТ – Драгоман.

Екипът на кризисния център насочи вниманието на екипа на БХК към няколко проблема в тази лична история. Първият проблем за специалистите от кризисния център бе: *„формалното водене на процесуалните действия от страна на прокуратурата в намиране на основания за повдигане на обвинение за престъпление срещу малолетно лице“*. По данни на екипа на КЦ „Св. Петка“ – София още през октомври

2015 г. ДСП в гр. Пирдоп подава сигнал до Районната прокуратура в града за извършено насилие над детето. Почти година по – късно РП – Пирдоп не е намерила основание да повдигне обвинения, въпреки че е установено, че през последните две години малолетното момиче съжителства с пълнолетен мъж, освидетелствано е за множество травми, установен е тежко занемарен здравен статус; две години момичето не посещава училище; две години не се прибира в дома на баща си. Всичко това – престъпления и действия във вреда на малолетното момиче, остава без реакция от страна на отговорните институции. Е. е разпитвана в РП в гр. Пирдоп, като разпитът, по данни на екипа на КЦ, е бил извършен в пълен разрез със стандартите за зачитане достойнството и правата на детето. Специалистите от кризисния център, присъствали на разпитите, свидетелстват за формалното поведение на прокурора, който според тях *„е отбивал номер“*, и на назначения адвокат, който се държал *„определено тенденциозно“* – задавал *„подвеждащи въпроси в интерес на пълнолетния съжител“* на момичето (бел. ред. беше цитиран въпрос: *„Вие с него спяхте на различни легла, нали?“*). Не е поканен по време на разпита и *„особен представител“* на момичето.

През последните две години Д. е записана в шести клас в масово училище в Кремиковци, но никога не е посещавала учебни занимания – повтаря шести клас. След настаняването на детето в кризисен център, то завършва шести клас, но по данни на екипа на кризисния център образователното му ниво е доста под нормалното за шести клас.

Случаят Д. откроява и друг сериозен проблем в грижата за децата в риск, настанени в кризисен център, според екипа на КЦ „Св. Петка“ в гр. София. И това е липсата на специален регламент за поемане на здравна грижа за деца, жертви на насилие, с тежък здравословен статус. При настаняването на Д. в КЦ „Св. Петка“ е установено комплексно увреждане на здравето състояние – момичето е с множество заболявания: сериозни гинекологични проблеми, пукната кост на ръката, гастроентерологични проблеми, бъбречно увреждане, подуто коляно от стара травма, тежък зъбен статус – напълно разрушени зъби с единствена възможност: цялостно протезиране според стоматолог – консултант, било е и с възшки. Екипът на кризисния център предприема необходимите спешни действия: поставена е шина за обездвижване на коляното, започнато е лечение в стоматологичен кабинет, проведени са консултации със специалисти, извършени са прегледи.

Ж., на петнайсет години

От близо година и половина момчето живее в КЦ – Шумен. След третия месец Ж. започнал да възприема резидентната услуга като „хотел“ (бел. ред. изразът е на момчето, цитиран от директора на центъра). По данни на екипа на центъра основната причина за удължения престой на Ж. в центъра е социална, въпреки че е бил и жертва на домашно насилие. По данни от социалния доклад, цитирани в съдебното решение на РС в гр. Шумен от 2015 г., Ж. е отглеждан в специализирани институции в по-ранна детска възраст, а след 2012 г. живее с родителите си на село.

Момчето е настанено в кризисния център в гр. Шумен за първи път на 27 април 2015 г. Към 31 август 2016 г. момчето все още живее в резидентната услуга. Момчето е диагностицирано преди време като „хиперактивно“. В съдебното решение на Райония съд в гр. Шумен, което потвърждава иска на ДСП за настаняване в резидентната услуга, се посочва: *„Майката страдала от шизофрения, бащата работи и живее под наем в близкия град. Ж. е с диагноза „хиперкинетично разстройство в поведението, като проявявал конфликтност в общуването и изоставял във физическото и психическото си развитие. Бащата посягал на детето си, като на 26.04.2015 г. му нанесъл побой с животинска кост, в резултат на което Ж. получил кръвяща рана на главата, която бащата промил с ракия. Едва на следващия ден в училище на детето е оказана медицинска помощ. Изслушано в съдебно заседание детето заявява желание да прекара известно време в кризисен център.“*

Както бе посочено, около година и половина Ж. остава в резидентната услуга. Кризисният център, според екипа на КЦ в гр. Шумен, не е най-адекватната форма за живот и развитие на детето. Желанието на Ж. и на семейството му е да живеят заедно. Но момчето и семейството му се нуждаят от психологическа, социална и медицинска подкрепа преди всичко. По данни на екипа на КЦ – Шумен физическото насилие над детето не е модел на поведение от страна на бащата, а по-скоро моментна реакция. Между момчето и бащата има емоционална връзка, по данни на специалистите от резидентната услуга. Екипът на кризисния център е изразил писмено становище до ДСП – Шумен, че по-добрата перспектива е момчето да бъде реинтегрирано, при осигурена подкрепа за развитие.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Този раздел обобщава изводите и препоръките на БХК, както и някои препоръки, дадени от ръководителите на посетените през 2016 г. кризисни центрове.

Според специалистите в кризисните центрове решаващата причина за проблемите, свързани с настаняването и с гаранитрането на достъпа до образование на децата в риск, е че функционалната роля на кризисния център като мярка за закрила на специфична група деца в специфична ситуация се подменя. Акцентът се поставя върху резидентния характер на услугата, а не върху специализираната интервенция и подкрепата (психологическа, юридическа, социална), която се очаква да предостави една услуга на дете в ситуация на криза, особено в случаите на спешно настаняване.

Кои са необходимите промени за преодобяване на проблемите в процедурите по настаняване в резидентна услуга в ситуации на криза и гарантиране на достъпа до образователни услуги?

1. Процедура по настаняване на деца в риск/жертви на насилие и трафик:

- **По-бърз съдебен контрол** – въпреки че има съдебен контрол върху настаняването на деца в кризисни центрове, той не отговаря на изискванията на международните стандарти за бързина. Реално съдебната санкция се оповестява два – три месеца след административното настаняване на дете в кризисен център. Все още има случаи, макар и единични, на непредоставени съдебни решения. **Съдебното решение да се предоставя в срок от една седмица от датата на настаняване в кризисен център.**

- **По-кратък срок на настаняване** – шестмесечният срок на настаняване е прекалено дълъг и деформира ролята на една услуга за специализирана интервенция – превръща кризисните центрове за специализирана подкрепа на деца в рискова ситуация в приюти. **Оптималният период на въздействие и преодоляване на кризисна ситуация според специалистите е не повече от шест седмици.**
- **По-прецизно нормативно дефиниране на профила на услугата КЦ** – превърнатите от практиката кризисни центрове в „хибриди“ да се дефинират като специализирани центрове за подкрепа и извеждане от кризисни ситуации на жертви на насилие. Да се постави акцент върху кризисната интервенция, а не върху подслона.
- **Ясно регламентиране на кризисно звено за специализирана интервенция в първата фаза на интервенция и индивидуална подкрепа** (услугите през първите 24 часа). Да се регламентира и възможност за мобилно кризисно обслужване.
- **Промяна в нормативната уредба (Координационен механизъм /ППЗЗД), която да гарантира „проследяване на досието“ на дете, настанено в кризисен център.** „Досието да следва детето“ с цел предаване на информация между различните звена – училища и регионални структури на МОН, ДСП, КЦ, съдебна власт, полиция.
- **Специален акцент и по-интензивна експертна работа за „възстановяване“ на жертвите на тежки форми на насилие** (Бел. ред. По данни на Асоциация „Анимус“ в последните 2 години сме свидетели на зачестили настанявания вследствие тежки форми на насилие, с висок риск от летален изход – само във Варна са цитирани 8 случая на убити майки в резултат на домашно насилие през 2016 г.).
- **Обучение и профилиране на социалните работници от ОЗД към ДСП по места за работа по случаи на деца, жертви на насилие и трафик.**

2. **Достъп до образование на деца в риск/жертви на насилие и трафик:**

- **Поемане на ясен ангажимент и отговорност от страна на МОН за гарантиране на достъп до образование** на децата от КЦ. Законът за предучилищното и училищното образование³² гарантира нови възможности, вкл. и индивидуална и самостоятелна форма на обучение на децата в риск, трайно отпаднали от образователната система, както и на навършилите 16 години. **Релевантно би било регионалните струк-**

³² ЗАКОН за предучилищното и училищното образование Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.

тури на МОН – Регионалните управления на образованието (РУО) да поемат отговорността за определяне на учебното заведение и формите на обучение на децата от кризисните центрове. Друга възможност е това да се определя в съдебното решение за настаняване, като освен местонахождението на социалната услуга в решението се уточнява и учебното заведение и формата на обучение на детето.

- **Системен периодичен контрол** от страна на МОН върху осигурените форми на обучение за децата от кризисните центрове.

- **МОН чрез структурите си по места да организира, проследява и контролира хода на пренасочване** на едно дете, жертва на насилие, от едно училище в друго – вкл. и да подготвя и препраща в кратък срок документите за отписване/ записване в училище.

- **Да се предложат и гъвкави компенсаторни програми** за подкрепа и превенция от отпадане от училище.

- **Да отпадне и нормативното ограничение за деца в кризисна ситуация, според което 30 дни преди края на учебната година е невъзможно прехвърляне в ново училище.**

VII. ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Местонахождение и координати на кризисните центрове 2016

№	КЦ	Място	Адрес / Тел. / Мейл	Лице за контакт
1	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Алфатар	гр. Алфатар, ул. „Хан Аспарух“ 79, ет. 3, ап. 7 / 08673 22 68; 0897818152	Лиляна Радева
2	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Балван	06113620; 0885546493 / cr.center_balvan@abv.bg	Наталия Петкова
3	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Бургас	гр. Бургас, кв. Акациите, ул. „Горазд“ 15 / 0896 821591; 056 849014; 0878 244 352	Ана Буриева - председател на Асоциация Деметра, директор КЦ - Искра Делчева
4	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Варна	гр. Варна, ул. „Константин и Фружин“ / 888436754 / an_nikolova@abv.bg	Директор: Анна Николова, Фондация „SOS – семейства в риск“.
5	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Видин	гр. Видин, ул. „Княз Борис I“ 25 а / 094 600 606, 0893328940 / sapi_vidin_ksuds@abv.bg	Управител КСУДС – Силвия Славчева
6	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Гоце Делчев	гр. Гоце Делчев, ул. „Драма“ / 876242425	Управител – Димитър Савов
7	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Драгоман	гр. Драгоман, ул. „Христо Ботев“ 19 / 07172/2085; 0879203410	Управител: Иванела Аначкова - Георгиева, социолог, директор от 2012 г.
8	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Монтана	гр. Монтана, ул. „Извора“ 30 / 096 300 496; 0878 628 756	Управител – Тони Тодоров
9	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Перник	ул. „Захари Зограф“ 61 / 076695005 (0898704532 – Елена Тодорова, Мирослава Месова) /domkalkas@abv.bg	Директор: Анжела Стоилова Мирчева
10	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Пловдив	ул. „Марица“ 142 / 032 265 895/623 861/512989; 032500109	Директор: Десислава Бечева, Управител КСУ "Олга Скобелева": Нина Гаргова

№	КЦ	Място	Адрес / Тел. / Мейл	Лице за контакт
11	КЦ за жени, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	Пловдив	гр. Пловдив / 32525664 / kcd.plovdiv@abv.bg	Управител – Б. Узунова
12	КЦ за лица и деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Пещера	ул. „Дойранска епопея“ 5 / 0350 64 044 / center.pestera@gmail.com,	Управител: Магдалена Проичева, фондация ИГА
13	КЦ за жени и деца, преживели насилие "ЦЕНТЪР ОТВОРЕНА ВРАТА"- ГР. ПЛЕВЕН	Плевен	гр. Плевен, ул. „Неофит Рилски“ 55 / 064 846713, 064 80 1716 / opendoor_pleven@abv.bg	Управител – Диана Димитрова /и.д. Марина Трифонова, психолог;/ Сдружение „Отворена врата Плевен“ – Златка Мачева, председател – 0878 396 499
14	КЦ за деца с девинантно поведение	Пловдив	ул. „Димитър Цончев“ № 11 / 897967657	Управител – Величко Русев; Психолог – Гълъбина Рахнева, 0886 433 527
15	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	София	кв. „Надежда“ 2, ул. „Свобода“ 30 / 0878138359; 02 9360535; 02 936 0011	Управител: Мариана Писърска – Сдружение „Деца и юноши“
16	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Средец	ул. „Васил Коларов“ 168 / 892706370	Управител: Димитринка Иванова
17	КЦ за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик	Шумен	ул. „Възрожденец“ 17 / 054 830 632	Иван Калоянов
18	КЦ за лица, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	Перник	ул. „Средец“ 2 / 76601010	Аксиния Йорданова, П.У.Л.С., социолог; Мариана Евтимова, юрист – 0888734553
19	КЦ за лица, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	Русе	ул. „Панайот Хитов“ 9 / 082 82 6770; 082 58 6770; 0887 493503 / centre_dinamika@abv.bg	Деана Димова
20	КЦ за лица, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	Силистра	ул. „Македония“ 61 / 086 821 495; 0888 745 120	Христина Георгиева
21	КЦ за жени, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	София	ул. „Екзах Йосиф“ 85 / 02 983 3855	Ани Торозова
22	КЦ за лица, жертви на домашно насилие или трафик и техните деца	Стара Загора	ул. „Бодра смяна“ 2 / 042 641111; 0878750067	Димо Димов, управител на Сдружение „Самаряни“

Приложение 2

Информация за деца, настанени в кризисни центрове в периода 2015/2016 година: някои примери за настаняване и достъп до образование

№	Дата на издаване на административна заповед на ДСП за настаняване в КЦ	Дата на съдебно произнасяне на Районен съд със съдебно решение оповестяващо периода на престой в КЦ	Информация за непосещаване на училище - период на непосещение - причина за отпадане
1	27.02.2015 – 3 случая КЦ „Олга Скобелева“ – Пловдив	СР от 05.06.2015 (3 месеца и 1 седмица)	„Не посещава от 27.02.2015 до 07.04.2015 г. Не са предоставени документи за преместване и записване в подходящо училище“(цитат)
2	30.06.2015 КЦ-Перник	СР от 07.03.2016 (8 месеца и 5 дни)	Посещава училище
3	17.07.2015 КЦ „Олга Скобелева“ – Пловдив	СР от 02.11.2015 (3 месеца и 15 дни)	„Не е записана и не посещава училище поради липса на информация относно степен на завършено образование и документи за преместване. Изискваната информация от предишно училище не е предоставена.“ (цитат)
4	07.08.2015 – 2 случая КЦ „Олга Скобелева“ – Пловдив	СР от 07.01.2016 (5 месеца)	Няма информация
5	30.12.2015 КЦ – Перник	СР от 28.04.2016 (4 месеца)	Посещава училище
6	20.05.2016 КЦ „Олга Скобелева“ – Пловдив	Към момента не е предоставено съдебно решение (м.август 2016)	„Не посещава училище от 20.05.2016 на основание ППЗ-НП – не може да бъде преместена в друго училище 30 дни преди края на учебната година.“ (цитат)
7	08.07.2016 г. КЦ – Балван	СР – няма. Насрочено за 16.09. 2016г.	За учебната 2016/2017 г. Н. е записана в единадесети клас в областния център, за да продължи образованието си. Преди настаняването ѝ в кризисния център е била ученичка в десети клас. По информация от социален доклад на 06.07.2016 г. Н. се е явила на поправителен изпит по етика и философия, който е приключил успешно.

№	Дата на издаване на административна заповед на ДСП за настаняване в КЦ	Дата на съдебно произнасяне на Районен съд със съдебно решение оповестяващо периода на престой в КЦ	Информация за непосещаване на училище -период на непосещение -причина за отпадане
8	11.03.2016 КЦ – Балван	СР е от 13.05.2016 г., но е предоставено на КЦ на петия месец от настаняването, т.е. един месец преди да изтече срокът на престой на 01.09.2016.	През учебната 2015/2016 г. Р. е записана в десети клас на самостоятелна форма. „През месец януари 2016 г. е отпаднала от образователната система заради неизвинени отсъствия.“ (цитат)
9	Заповед за предоставяне на полицейска закрила №/173900 – 181/24.05.2016 г.; Заповед за настаняване №/ЗД – ДСПСП 11 – 089/26.05.2016 г. на ДСП – гр. Велико Търново, КЦ – Балван	Въпреки че СР на ВтРС е от 13.07.2016 г., то е предоставено на КЦ (без мокър печат) със 4-месечно закъснение или в края на срока за настаняване – В. е настанена в КЦ за 4 месеца.	„През учебната 2015-2016 г. В. е ученичка в пети клас, за втора година. Системно отсъства от учебни занятия. Семейството на момичето има финансови затруднения, а училището е отдалечено от адреса.“ (цитат)
10	10.07.2014 г. (бел. Настаняването в КЦ продължава и през 2015 г. – затова казусът е вкл. в таблицата) КЦ – Силистра	СР от 23.10.2014 г. (3 месеца и 13 дни)	„Не е посещавала училище по време на престоя в КЦ, тъй като е учила преди това в помощно (оздравително) училище и има интелектуални затруднения - не е записана през 2015 г. като ученичка, поради обстоятелството че няма подходящо училище на територията на гр. С., предвид индивидуалните особености на детето. По време на престоя и се наложи провеждане на лечение в Детска психиатрия. Услугата е прекратена преди изтичане на 6 месечния период, като детето е настанено в ЦНСТ – гр. Сливен.“ (цитат)
11	07.06.2016 г. КЦ – Силистра	СР е от 11.08.2016 г.	„Детето не посещава училище по времена престоя в КЦ, тъй като е живяло в чужбина и не е посещавала училище там. Предвид краткия период между датата на настаняването и и приключване на учебната година, не са предприети мерки за записването като ученичка.“ (цитат)
12	29.01.2015 г. КЦ – Алфатар	СР влиза в сила на 01.04.2015 г.	„Не посещава от 03.02.2015 до 03.05.2015 г. Не е посещавала училище и преди настаняването ѝ в КЦД.“(цитат)

№	Дата на издаване на административна заповед на ДСП за настаняване в КЦ	Дата на съдебно произнасяне на Районен съд със съдебно решение оповестяващо периода на престой в КЦ	Информация за непосещаване на училище -период на непосещение -причина за отпадане
13	18.03.2015 г. КЦ – Алфатар	Дата на дело за настаняване – 20.05.2015 г.	„Не посещава училище поради отпадане от образователната система.“ (цитат)
14	25. 02. 2015 г. КЦ – Алфатар	Дата на дело за настаняване – 27.04.2015 г.	„Не е посещавала училище от началото на учебната година, няма завършен първи срок.“ (цитат)
15	17.03.2016 г. КЦ – Алфатар	Дата на дело за настаняване – 11.05.2016 г.	„Не посещава училище поради невъзможност за записване, няма завършен първи срок. От две години преди настаняването в КЦД не е посещавала училище.“ (цитат)
16	22.01.2015 КЦ – Видин	26.06.2015 (5 месеца и 4 дни)	
17	31.03.2016 КЦ-Видин	Няма излязло съдебно решение (към м. август 2016)	
18	Настанена 14.04.2015 г. / изведена на 05.05.2015 г. КЦ – Плевен	Няма съдебна процедура	„Не е посещавала училище, (за учебната година повтаря 7 кл.), тъй като има противобществени прояви и риск от бягства.“(цитат)
19	03.12.2015 г. / изведена на 05.01.2016 г. КЦ – Плевен		„През 2015/2016 г. е записана като ученичка в 9 клас на Професионална гимназия – посещавала е само 3 дни училище до настаняването в КЦ по неизяснени причини. По време на престоя си в КЦ не е посещавала училище, поради риск от бягства и злоупотреба с опойващи вещества. М. е с диагноза: биполярно афективно разстройство и е насочена за лечение в специализирана клиника в гр. София.“ (цитат)
20	17.02.2016 г. КЦ – Плевен	СР е от 01.04.2016 г. – за 3 м.	„Не е посещавала училище, тъй като не е била записана за ученичка през учебната 2015/2016 г.“ (цитат)
21	07.03.2016 г. КЦ – Плевен	СР е от 14.05.2016 г. за настаняване за 6 м. от датата на адм. заповед или до промяна на обстоятелствата	„Не е посещавала училище, поради опасност от въвличане в трафик (мащехата ѝ я склонявала към проституция)“ (цитат)

№	Дата на издаване на административна заповед на ДСП за настаняване в КЦ	Дата на съдебно произнасяне на Районен съд със съдебно решение оповестяващо периода на престой в КЦ	Информация за непосещаване на училище -период на непосещение -причина за отпадане
22	30.01.2015 г. КЦ – Средец	Не е предоставено СР от ОЗД (до края на настаняването)	Посещава училище
23	27.03.2015 г. КЦ – Средец	Не е предоставено от ОЗД (до края на настаняването)	Посещава училище
24	23.12.2015 КЦ – Драгоман	Няма информация	Не посещава училище
25	15.04.2016 КЦ – Драгоман		Не посещава училище
26	18.05.2016 КЦ – Драгоман		Не посещава училище

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПОМОГНЕТЕ?

Бюджетът на неправителствените организации често е съвсем ограничен. Ето защо БХК се нуждае от помощ, за да продължи да работи в полза на най-уязвимите групи в българското общество. Тази подкрепа ще помогне за изграждането на един по-добър свят.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА НАПРАВИТЕ?

Активисти от цял свят са показали, че съпротивата срещу тези, които подкопават човешките права, е възможна. Бъдете част от това движение. Помогнете ни да се изправим срещу тези, които подклаждат страх и омраза.

Можете да направите това

КАТО ДОБРОВОЛЕЦ ИЛИ С ДАРЕНИЕ.

Искам да предложа помощта си като доброволец, защото смятам, че притежавам умения, които биха били от полза.

Име:

Адрес:

Държава:

Имейл:

Искам да направя дарение на БХК (приемат се в лева или евро)*

Сума:

Моля изтеглете от:

Visa

Mastercard

Номер:

Валидна до:

Да се използва за**:

Подпис:

* Дарението можете да направите и сами чрез Интернет на адрес:

<http://www.bghelsinki.org/bg/donate/>

**Попълнете този ред само, ако имате конкретно желание или наша конкретна кампания предвид.

Моля, подайте тези формуляри в офиса на БХК на адрес:

ул. „Върбица“ № 7, ет. 4, 1504 София

София, 2016 г.